

ARTYKUŁY

JERZY LIBERA

NOWE ŹRÓDŁA ARCHEOLOGICZNE DO BADAŃ MIKROREGIONU HORODYSKO – NOWY FOLWARK – OSTRÓW-KOLONIA (DZIAŁY GRABOWIECKIE)

Mikroregion Horodysko – Nowy Folwark – Ostrów-Kolonia, położony na terenie gmin Leśniowice i Wojsławice w województwie lubelskim, znany jest przede wszystkim z odkryć dokonanych na grodzisku wczesnośredniowiecznym, jak i późniejszych prac poprzedzających budowę zbiornika wodnego „Maczuły”. Badania grodziska w Horodysku, prowadzone na przełomie lat 60. i 70., także w okresie późniejszym, umożliwiły częściowe rozpoznanie konstrukcji obwałowań oraz dostarczyły źródeł ruchomych w postaci ułamków naczyń glinianych oraz zabytków metalowych datowanych na IX–XIII wiek¹. Ponadto z jego zachodniej części pochodzi znalezisko szczególne – skarb blisko 1000 paciorków wykonanych z tzw. szklatego fajansu, zdeponowany wspólnie z kilkoma wyrobami metalowymi w glinianym naczyniu kultury strzyżowskiej². Kolejne prace wykopaliskowe (w latach 2004–2005) o charakterze ratowniczym przeprowadzone w miejscu budowy zalewu ujawniły bardzo bogate osadnictwo zarówno pradziejowe, jak i z okresu wczesnego średnio-

¹ T. Dzieńkowski, *Horodysko, gm. Leśniowice, pow. chełmski. Grodzisko*, [w:] *Grody Lubelszczyzny od XI do XIV wieku*, red. E. Banasiewicz-Szykuła, (= „Skarby z Przeszłości” t. 20), Lublin 2019, s. 205–208 – tam wcześniejsza literatura.

² Z. Ślusarski, *Horodysko, pow. Chełm*, [w:] *Informator archeologiczny. Badania 1967 rok*, red. M. Konopka, Warszawa 1970, s. 331–332; C. Robinson, B. Baczyńska, M. Polańska, *The Origins of Faience in Poland*, „Sprawozdania Archeologiczne” 2004, t. 56, s. 79–154; *idem*, T. Purowski, *Wyroby ze szkła i „szklatego fajansu” odkryte na cmentarzysku kultur łużyckiej i regionalnej grupy kręgu halsztackiego w Domisławiu, pow. wrocławski*, „Archeologia Polski” 2013, t. 48/1–2, s. 23–87.

wieczą³. Na obszarze tym w latach 80. i 90. ubiegłego stulecia odbyły się również systematyczne badania powierzchniowe przeprowadzone metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (dalej: AZP). W ich wyniku zlokalizowano liczne stanowiska z różnych okresów dawnych i wczesnohistorycznych⁴. Ważnym uzupełnieniem wiedzy o minionym osadnictwie rejonu Horodyska, Nowego Folwarku i Ostrowa-Kolonii (miejscowości na terenie gmin Leśniowice i Wojsławice) są przypadkowe znaleziska archeologiczne zgromadzone przez miejscowych mieszkańców: Bolesława Bossa, Marcina Białowasa i Krzysztofa Tarajkę – na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia ubiegłego wieku i w pierwszej dekadzie obecnego tysiąclecia. Pierwszy taki zbiór został opublikowany przez Barbarę Bargieł (2006)⁵. Kolejny, znacznie liczniejszy, jest przedmiotem niniejszego opracowania. Jest to typowa amatorska kolekcja zdominowana przez wyselekcjonowane zabytki kamienne, głównie z surowca krzemienno-ego, w kilku przypadkach wykonane ze skał pozakrzemienno-ych, również z gliny. Większość przedmiotów (w sumie 42) zebrał Krzysztof Tarajko z powierzchni pól położonych w przybrzeżnej krawędzi wysoczyzny lessowej, wzdłuż lewobrzeżnego odcinka rzeki Horodyski, na wysokości wsi Horodysko i Ostrów-Kolonia – w rejonie kilku stanowisk znanych z AZP (ryc. 1). Kolejne zabytki (łącznie 11) znalezione przez Krzysztofa Tarajkę oraz Bolesława Bassa na polach sąsiedniej miejscowości Nowy Folwark w niewielkiej części pochodzą z rejonu kilku stanowisk odkrytych w ramach AZP, w większości jednak ich lokalizacja nie jest znana⁶. Pomimo braku uściśleń w lokalizacji, stanowią doskonałe uzupełnienie źródeł ruchomych znanych z wcześniejszych badań powierzchniowych, jak i prac wykopaliskowych, przede wszystkim w zakresie osadnictwa pradziejowego. Na strukturę kolekcji składa się kilka form typologicznych. W dominującej grupie zabytków kamiennych większość stanowią wytwory krzemienne: siekiery (12), wiórowce (4), noże sierpowate (3), płoscza (3), zgrzebła (3), narzędzia wiórowe i odłupkowe (4), także rdzeń oraz debitaż (13). Poza pojedynczymi okazami z krzemienia świeciechowskiego i czekoladowego, do wykonania pozostałych form użyto surowców wieku kredowego o zbliżonej kolorystyce masy krzemiennej: dziewiętnastokrotnie – wołyńskiego i rejowieckiego oraz

³ Horodysko. *Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, red. T. Dzieńkowski, Lublin 2016.

⁴ H. Wróbel, *Osadnictwo z wczesnego i starszego okresu epoki brązu na obszarze AZP*, [w:] *Sprawozdanie z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS i Archeologicznego Ośrodka Badawczo-Konserwatorskiego w Lublinie w 1985 roku*, red. J. Gurba, Lublin 1985, s. 41–44; S. Gołub, *Badania powierzchniowe w dolinie rzeki Horodyski*, [w:] *Horodysko. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, op. cit., s. 285–300.

⁵ B. Bargieł, *Materiały z wielokulturowego stanowiska w Horodysku, pow. chełmski*, „Archeologia Polski Środkowowschodniej” 2006, t. 8, s. 351–362.

⁶ Lokalizacja wszystkich zabytków została podana według informacji uzyskanych od Krzysztofa Tarajki, mieszkańca wsi Nowy Folwark (28.06.2023).

siedmiokrotnie – narzutowego. Natomiast wśród zabytków wykonanych ze skał niekrzemiennych nieokreślonych gatunkowo są topory (3), rozcieracze (2) i przęśliki (2). Poza nimi znajdują się gliniane fragmenty naczyń (3) i przęślik.

ŚRODOWISKO

Analizowany mikroregion Horodysko – Nowy Folwark – Ostrów-Kolonia położony jest w obrębie północnej części Działów Grabowieckich, mezoregionu stanowiącego północno-wschodni fragment Wyżyny Lubelsko-Lwowskiej⁷. Na podłożu prekambryjskiej platformy wschodnioeuropejskiej znajdują się tu powierzchniowe utwory czwartorzędowe z okresu vistuliańskiego i holocenińskiego. W najbliższym otoczeniu doliny Horodyski deniwelacje dochodzą do 40 m. Krajobraz charakteryzują liczne wzniesienia zbudowane ze skał górnokredowych (głównie opok) przykryte lessami lub utworami lessopodobnymi, rozdzielone stosunkowo wąskimi dolinami. Odmierna w formie i wielkości jest dolina Horodyski na badanym obszarze – asymetryczna, o łagodnych zboczach zachodnich i bardziej stromych wschodnich. Jej szerokość na tym odcinku waha się w granicach 300–500 m, znacznie zwężając się w stronę ujścia do Wojsławki. Terasę denną wypełniają głównie torfy oraz namuły mineralno-organiczne⁸.

ŹRÓDŁA

I. OKOLICE HORODYSKA⁹

ZNALEZISKA POCHODZĄCE Z REJONU STANOWISK OZNACZONYCH NA RYCINIE 1 NASTĘPUJĄCYMI LICZBAMI: 1 (HORODYSKO, STAN. 1 [AZP 83-90/26]), 21 (HORODYSKO, STAN. 44 [AZP 83-90/87]), 26 (OSTRÓW-KOLONIA, STAN. 1 [AZP 84-90/1]) i 30 (OSTRÓW-KOLONIA, STAN. 20 [AZP 84-90/76]), BEZ MOŻLIWOŚCI DOKŁADNEGO PRZYPORZĄDKOWANIA – TABL. I–III:

⁷ J. Solon, J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badora, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorzczak, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Kraż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski, W. Ziaja, *Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data*, „Geographia Polonica” 2018, t. 91/2, s. 143–170; R. Dobrowolski, *Charakterystyka wybranych elementów środowiska przyrodniczego doliny rzeki Horodyski*, [w:] *Horodysko. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, op. cit., s. 11–18.

⁸ R. Dobrowolski, *Charakterystyka wybranych...*, op. cit.

⁹ Materiały zebrane przez Krzysztofa Tarajkę (poz. katalogowa: 1–40).

1. Siekiera dwuścienna w obrysie płaszczyznowym, zbliżona do asymetrycznego trapezu wysokiego, o jednym boku lekko wygiętym, przeciwległym prostym, ostrzu prostoliniowym (pojedyncze dwustronne wybicia – współczesne?), zwieńczona zaokrąglonym obuchem; w obrysie bocznym i przekroju poprzecznym – płasko soczewkowata. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi z obu krawędzi bocznych, częściowo także od krawędziowego obucha. Płaszczyzny szlifowane / gładzone (w partii przyostrzowej prostopadłe i skośne rysy w stosunku do krawędzi ostrza, w tym miejscu – lekkie polerowanie), także na niewielkich płaszczyznach bliżej obucha, również na całej długości krawędzi bocznych. Wymiary: długość 79 mm, szerokość ostrza 40 mm, grubość 12 mm; masa 44 g. Surowiec: krzemień rejowiecki? (średnioszary, plamisty, matowy). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka?) – (tabl. I: 1).

2. Część przyostrzowa siekiery dwuściennej w obrysie płaszczyznowym zbliżonej do trapezu wysokiego, o ostrzu prostym (pojedyncze jednostronne wybicia – współczesne?), w przekroju poprzecznym – płasko soczewkowata. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych. Zachowany fragment niemal w całości szlifowany / gładzony / lekko polerowany na obu ściankach czołowych (prostopadłe i skośne rysy w stosunku do krawędzi ostrza), także na krawędziach bocznych. Wymiary: zachowana długość 65 mm, szerokość ostrza 48 mm, grubość 10 mm. Surowiec: krzemień wołyński? (jasnobezowy, plamisty, matowy). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura: nieokreślona) – (tabl. I: 2).

3. Siekiera dwuścienna w obrysie płaszczyznowym zbliżona do asymetrycznego trójkąt równoramiennego, o jednym boku lekko łukowatym, przeciwległym – prostym, ostrzu wtórnie dwustronnie uformowanym, zwieńczona bardzo wąskim zaokrąglonym obuchem; w obrysie bocznym i przekroju poprzecznym – soczewkowata. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych, częściowo także obucha. Szlifowana częściowo wyłącznie w partii przyostrzowej (skośne rysy w stosunku do krawędzi ostrza), także na wtórnej krawędzi ostrza, następnie gładzona i lekko polerowana. Najbardziej wyniesione negatywy w części centralnej i przyobuchowej – lekko wybłyszczane (od oprawy?). Wymiary: długość 69 mm, szerokość ostrza 38 mm, grubość 20 mm; masa 46 g. Surowiec: krzemień rejowiecki? (średnioszary, plamisty, matowy). Chronologia: wczesna epoka brązu – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. II: 1).

4. Część przyostrzowa siekiery dwuściennej w obrysie płaszczyznowym, zapewne zbliżonej do trapezu wysokiego, o ostrzu lekko łukowatym (pojedyncze dwustronne wybicia – współczesne?), w przekroju poprzecznym – płasko soczewkowata. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych.

Zachowany fragment niemal w całości szlifowany płaszczyznowo na obu ściankach czołowych (prostopadłe i skośne rysy w stosunku do krawędzi ostrza), także na krawędziach bocznych, następnie gładzony oraz lekko polerowany. Wymiary: zachowana długość 41 mm, szerokość ostrza 48 mm, grubość 11 mm. Surowiec: krzemień rejowiecki? (ciemnoszary, plamisty, szklisty). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura: nieokreślona) – (tabl. II: 2).

5. Nóż sierpowaty w obrysie płaszczyznowym – podtrójkątny (odłamany wierzchołek), o nieregularnej, zaokrąglonej podstawie; w przekroju poprzecznym – płasko soczewkowaty. Uformowany bifacjalnie odbiciami od obu krawędzi – łącznie z nasadą, z bliżej nieokreślonego fragmentu konkrecji. Na stosunkowo grubej części podstawy – zachowana powierzchnia korowa, pozostały odcinek krawędziowy – intensywnie zatarty. Okaz jednostronnie mocno wyświecony (glazura „żniwna”) w pobliżu obłamanego wierzchołka przy wewnętrznej krawędzi, która została wtórnie obustronnie zaretuszowana i ponownie lekko wyblyszczona. Punktowe dwustronne wyblyszczczenia w części nasady (od oprawy?). Wymiary: zachowana długość 84 mm, maksymalna szerokość 49 mm, grubość 12–16 mm. Surowiec: krzemień wołyński (ciemnoszary, szklisty, przechodzący w popielaty, matowy). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura: mierzanowicka? strzyżowska?) – (tabl. III: 1).

6. Część wierzchołkowa półwytworu płaszcza szeroko liściowatego, o zygawkowatym przebiegu jednej krawędzi bocznej, o przekroju poprzecznym zbliżonym do trójkąta o skośnej podstawie – ze względu na różny kąt ścienienia krawędzi bocznej. Uformowane bifacjalnie od dwóch krawędzi, z bliżej nieokreślonego fragmentu konkrecji noszącej naturalne głębokie wżery (stanowiące, zapewne, przyczynę jego złamania). Wymiary: zachowana długość 72 mm, maksymalna szerokość 49 mm, grubość 12–15 mm. Surowiec: krzemień rejowiecki? (średnioszary, plamisty, matowy). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka) – (tabl. III: 2).

ZNALEZISKA POCHODZĄCE Z REJONU STANOWISKA OZNACZONEGO NA RYCINIE 1
NUMEREM 22 (HORODYSKO, STAN. 45 [AZP 83-90/88]) – TABL. IV; V:

7. Siekiera w obrysie płaszczyznowym trapezowata, o ostrzu łukowatym (wtórnie dwustronnie załuskany – w części zatępionym w wyniku ukruszenia fragmentu krawędzi), zwieńczona lekko zaokrąglonym obuchem – zbitym, następnie zagładzonym; w obrysie bocznym – nieregularna, grubo soczewkowata; w przekroju poprzecznym – trójkątna. Jedną z płaszczyzn czołowych uformowano dwustronnie – odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych, podobnie obuch (zachowane na całej długości krawędzi wymiażdżenia po piktażu), natomiast przeciwległą

– ukształtowano z płaszczyznowego boku stanowiącego naturalną powierzchnię termiczną. Szlifowana częściowo na całej długości obu ścianek czołowych (skośne rysy w stosunku do krawędzi ostrza), także w partii obucha, następnie gładzona – przy ostrzu lekko polerowana. Wymiary: długość 97 mm (rekonstruowana 104 mm), szerokość ostrza 60 mm, obucha 35 mm, grubość 28 mm; masa 172 g. Surowiec: krzemień wołyński? (jasnobeżowy, matowy). Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. IV: 1).

8. Zgrzebło dwuboczne o bokach łukowatych, retuszowanych na stronie górnej (korowej) i wierzchołku załuskany półstromo na stronie pozytywowej. Brak wyświeceń roboczych. Maksymalne wymiary liniowe: długość 48 mm, szerokość 27 mm, grubość 8 mm; masa 17 g. Surowiec: krzemień wołyński? (ciemnoszary, szklisty). Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. IV: 2).

9. Część przywierzchołkowa wióroodłupka korowego. Wymiary: zachowana długość 40 mm, szerokość 24 mm, grubość 13 mm. Surowiec: krzemień wołyński? (ciemnoszary, szklisty). Chronologia: nieokreślona (tabl. IV: 3).

10. Płoszcze wąsko liściowate o wierzchołku wtórnie załuskany półstromo, w przekroju poprzecznym – płasko soczewkowate, symetryczne. Uformowane bifacjalnie od dwóch krawędzi, z płaskiej konkrecji noszącej dwustronnie zachowane fragmenty cienkiej kory. Na obu płaszczyznach w partii przywierzchołkowej, zarówno centralne granie, jak i powierzchnie negatywowe (w tym lekko wklęsłe) – intensywnie zagładzone i lekko zapolerowane (od pochwy?); brak wtórnych zagładzeń na krawędziach bocznych. Część nasady „oddzielono” przeważami uformowanymi zwrotnie retuszem zatępiającym, pozostałe krawędzie – lekko zatarte. Nie zaobserwowano wtórnego załuskania krawędzi bocznych. Okaz składa się z dwóch części (odłamany trzonek). Wymiary: długość 125 mm, maksymalna szerokość 28 mm, grubość 14 mm; masa 45 g. Surowiec: krzemień rejoyecki? (średnioszary, plamisty, szklisty). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka) – (tabl. V).

11. Mały odłupek negatywowy. Surowiec: krzemień rejoyecki? Chronologia: nieokreślona.

ZNALEZISKA POCHODZĄCE Z REJONU STANOWISKA OZNACZONEGO NA RYCINIE 1
NUMEREM 30 (OSTRÓW-KOLONIA, STAN. 20 [AZP 84-90/76]) – TABL. VI; VII:

12. Półwytwór siekiery w obrysie płaszczyznowym podtrójkątny, o jednym boku lekko wybrzuszonym, przeciwnym – prostym, ostrzu nieznacznie łukowatym. Okaz zwieńczony wąskim zaokrąglonym obuchem; w obrysie bocznym – zbliżony

do soczewkowatego, w przekroju poprzecznym – płaskowypukły. Dwustronnie częściowo uformowany odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych, także obucha. Wymiary: długość 73 mm, szerokość ostrza 40 mm, grubość 16 mm. Surowiec: krzemień rejowiecki? (średnioszary, plamisty, matowy). Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. VI: 1). 13. Przekłuwacz uformowany na odłupku negatywowym o wyodrębnionym żądle. Wymiary maksymalne: 38 x 32 x 8 mm. Surowiec: krzemień wołyński? Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura: mierzanowicka? strzyżowska?) – (tabl. VI: 2).

14. Zgrzebło skośne uformowane na odłupku negatywowym. Wymiary maksymalne: 55 x 39 x 7 mm. Surowiec: krzemień rejowiecki? Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. VI: 3).

15. Odłupek retuszowany na stronie spodniej. Wymiary maksymalne: 31 x 26 x 7 mm. Surowiec: krzemień narzutowy. Chronologia: nieokreślona – (tabl. VI: 4).

16. Grocik rombowski o utraconym wierzchołku uformowany bifacjalnie na odłupku negatywowym retuszem po części powierzchniowym, po części przykrawędnym. Wymiary maksymalne: 24 x 12 x 3 mm. Surowiec: krzemień narzutowy. Chronologia: późna epoka brązu – wczesna epoka żelaza (kultura: łużycka?) – (tabl. VI: 5).

17. Odłupek retuszowany na stronie spodniej. Wymiary maksymalne: 64 x 47 x 12 mm. Surowiec: krzemień narzutowy (spatynowany i lekko zeolizowany). Chronologia: paleolit środkowy lub górny (kultura: nieokreślona) – (tabl. VII: 1).

18, 19. Dwa fragmenty przydenne naczynia. Wymiary: średnice den 90 mm i 115 mm, grubość ścianek bocznych obu naczyń – 16 mm. Surowiec: glina. Chronologia: wczesne średniowiecze (tabl. VII: 2, 3).

20–25. Dwa parawiórki i cztery małe odłupki negatywowe. Surowiec: krzemień rejowiecki? Chronologia: nieokreślona.

ZNALEZISKA POCHODZĄCE Z REJONU STANOWISKA OZNACZONEGO NA RYCINIE 1
NUMEREM 7 (HORODYSKO, STAN. 13 [AZP 83-90/71]) – TABL. VIII:

26. Rdzeń jednopiętowy stożkowaty z odłupnią dookolną, piętą zaprawianą. Wymiary maksymalne: 34 x 20 x 4 mm. Surowiec: krzemień narzutowy. Chronologia: neolit wczesny (kultura: ceramiki wstęgowej rytej?) – (tabl. VIII: 1).

27. Wiór negatywow dwupiętowy nieregularny. Wymiary maksymalne: 42 x 22 x 24 mm. Surowiec: krzemień wołyński? Chronologia: neolit (kultura: nieokreślona) – (tabl. VIII: 2).

28, 29. Dwa wióry odbite z rdzeni jednopiętowych (o odłamanych wierzchołkach). Wymiary maksymalne: 42 x 22 x 24 mm; 31 x 19 x 5 mm. Surowiec: krzemień wołyński? Chronologia: neolit (kultura: nieokreślona) – (tabl. VIII: 3, 7).

30. Część wierzchołkowa wiórowca dwubocznego. Wymiary maksymalne: 25 x 16 x 5 mm. Surowiec: krzemień narzutowy. Chronologia: neolit – wczesna epoka brązu (kultura: nieokreślona) – (tabl. VIII: 4).

31. Wiórowiec dwuboczny (utrącony wierzchołek). Wymiary maksymalne: 34 (po rekonstrukcji 37) x 16 x 4 mm. Surowiec: krzemień wołyński? Chronologia: neolit – wczesna epoka brązu (kultura: nieokreślona) – (tabl. VIII: 5).

32. Część wierzchołkowa makrolitycznego wiórowca jednobocznego (?). Wymiary maksymalne: 35 x 26 (po rekonstrukcji 31) x 5 mm. Surowiec: nieokreślony (zgrzany). Chronologia: eneolit (kultura: lubelsko-wołyńska? pucharów lejkowatych?) – (tabl. VIII: 6).

33. Siekiera dwuścienna w obrysie płaszczyznowym zbliżona do symetrycznego trapezu bardzo wysokiego, o bokach prostych, przechodzących w lekko łukowate ostrze (pojedyncze dwustronne wybicia – współczesne?) i podobnie profilowany obuch; w obrysie bocznym i przekroju poprzecznym – płasko soczewkowata, asymetryczna. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych. Obuch płaszczyznowy, korowy. Szlifowana wzdłużnie, płaszczyznowo – przy ostrzu, na pozostałej części – fragmentarycznie (najbardziej wyniesione granie i przyległe powierzchnie negatywowe), także na krawędziach bocznych, następnie gładzona – przy ostrzu – lekko polerowana. Płaszczyzny przyobuchowe – wyświecone (od oprawy?). Wymiary: długość 129 mm, szerokość ostrza 40 mm, obucha 12 mm, grubość 20 mm; masa 111 g. Surowiec: krzemień wołyński (jasnokremowy, matowy, przechodzący w ciemnoszary, kropkowany, szklisty). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura strzyżowska?) – (tabl. VIII: 8).

34. Fragment naczynia (ucho). Surowiec: glina. Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura strzyżowska) – (tabl. VIII: 9).

35, 36. Dwa przęsłiki dwustożkowate o ostrych załomach (jeden niekompletny) z otworami cylindrycznymi. Wymiary: średnica zewnętrzna 35 mm; 41 mm, grubość 16 mm, średnica otworów 8 mm. Surowiec: łupek. Chronologia: wczesne średniowiecze (tabl. VIII: 10, 11).

37–40. Cztery małe odłupki. Surowiec: krzemień narzutowy (3 okazy), czekoladowy. Chronologia: nieokreślona.

ZNALEZISKA POCHODZĄCE Z BLIŻEJ NIEZNANEGO REJONU HORODYSKA¹⁰ – TABL. IX:

41. Płoszcze szeroko liściowate o wydzielonym trzonku, w obrysie bocznym i przekroju poprzecznym – płasko soczewkowate, częściowo (współcześnie) wyłamywany bok. Uformowane bifacjalnie odbiciami od obu krawędzi, nasada płaszczyznowa, korowa. Wymiary: długość 170 mm, maksymalna szerokość zrekonstruowana 60 mm, grubość 10 mm. Surowiec: krzemień wołyński (ciemnogrnatowy, szklisty). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka) – (tabl. IX).

42. Rozcieracz kulisty o zróżnicowanych biegunach: jednym – spłaszczonym, a przeciwnym – lekko wypukłym; wszystkie powierzchnie lekko zbite i pozacierane. Wymiary: średnica 66–69 mm, wysokość 60 mm; masa 414 g. Surowiec: narzutniak nieokreślony. Chronologia: neolit (kultura: nieokreślona) – średniowiecze.

43. Rozcieracz wielościenny, o naturalnych biegunach: jednym – płaskim, a przeciwnym – nieregularnie wklęsłym; powierzchnie naprzemianległe (rozdzielone naturalnymi płaszczyznami), na obwodzie lekko zbite i pozacierane. Wymiary: średnica 58–60 mm, wysokość 50 mm; masa 255 g. Surowiec: narzutniak nieokreślony. Chronologia: neolit (kultura: nieokreślona) – średniowiecze.

II. OKOLICE NOWEGO FOLWARKU¹¹

ZNALEZISKA Z REJONU STANOWISK OZNACZONYCH NA RYCINIE 1 NASTĘPUJĄCYMI NUMERAMI: 5 (WG S. GOŁUB [2016]: HORODYSKO, STAN. 11 [AZP 83-90/69] – NIEPRAWIDŁOWO), 24 (NOWY FOLWARK, STAN. 4 [83-90/68]) I 25 (NOWY FOLWARK, STAN. 5 [AZP 83-90/83]), BEZ MOŻLIWOŚCI DOKŁADNEGO PRZYPORZĄDKOWANIA – TABL. X:

1. Wiórowiec obuboczny zwieńczony ostrołukowym drapiskiem, retuszowany półstromo jedno- lub dwuseryjnie, w części – załuskaniem pseudorynienkowatym. Na krawędziach strony pozytywowej – pojedyncze niewielkie wyłuski. Brak makroskopowych wyświeceń użytkowych. Część przypiętkowa – zapewne intencjonalnie odłamana. Wymiary: długość 62 mm, szerokość nasady 25 mm, grubość 6–9 mm; masa 17 g. Surowiec: krzemień wołyński (ciemnoszary, szklisty, przechodzący w popielaty, matowy). Chronologia: eneolit – wczesna epoka brązu (kultura: nieokreślona) – (tabl. X: 1).

¹⁰ Materiały zebrane przez Marcina Białowąsa (poz. katalog.: 41-43).

¹¹ Materiały zebrane przez Bolesława Bossa (poz. katalogowa: 1, 2 [Nowy Folwark]).

2. Zgrzebło ukośne, proste uformowane na odlupku negatywowym odbitym z boku siekiery czworościennej. Zaretuszowane półpłasko na krawędzi przeciwległej do zatępionego boku (stanowiącego rodzaj pseudotyłca?) oraz mikrozałuska-
ne na obu krawędziach krótszych. Brak wyświeceń roboczych. Pojedyncze wyłuski na stronie spodniej (współczesne?). Maksymalne wymiary liniowe: długość 64 mm, szerokość 32 mm, grubość 4–8 mm; masa 17 g. Surowiec: krzemień wołyński (ciemnoszary, szklisty). Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. X: 2).

ZNALEZISKA POCHODZĄCE Z BLIŻEJ NIEZNANEGO REJONU NOWEGO FOLWARKU
– TABL. XI; XII: 1, 2, 3; XIII: 1¹² ORAZ TABL. XII: 4; XIII: 2, 3, 4¹³:

3. Siekiera czworościenna w obrysie płaszczyznowym, zbliżona do symetrycznego trapezu wysokiego o ostrzu i bokach (dwustronne wybicia współczesne) lekko łukowatych, zwieńczona prostym obuchem; w obrysie bocznym – pękato klinowata, w przekroju poprzecznym – prostokątna. Ścianki czołowe i boczne uformowane odbiciami dośrodkowymi od strony przeciwnych płaszczyzn, natomiast płaski obuch ukształtowany od jednej powierzchni czołowej. Szlifowana wzdłużnie, niemalże na całej długości obu ścianek czołowych (w partii ostrza – nieznacznie skośnie), następnie gładzona – przy ostrzu lekko, częściowo polerowana. Krawędzie boczne – fragmentarycznie szlifowane i zagładzone. Część przyobuchowa (do połowy długości) intensywnie wyświecona, zwłaszcza na bokach (od oprawy?). Wymiary: długość 147 mm, szerokość 50–49–14 mm, grubość korpusu 38 mm, obucha 17 mm; masa 378 g. Surowiec: krzemień świeciechowski. Chronologia: eneolit (kultura pucharów lejkowatych) – (tabl. XI).

4. Przyostrzowa część topora o nieokreślonym zarysie grzbietowo / spodnim; w obrysie bocznym o nieznacznie zróżnicowanych konturach: spodnim – prostym, grzbietowym – lekko pałkowatym; zwieńczonych wąskim łukowatym ostrzem; w przekroju poprzecznym – płasko owalny; płaszczyzny na całej powierzchni – wy-miażdżone (ślady po piktażu z etapu formowania okazu) i tylko nieznacznie szli-fowane i wygładzone; otwór o gładkiej powierzchni, nawiercony jednostronnie. Wymiary: zachowana długość 82 mm, szerokość 47 mm, wysokość 34–37 mm; średnica otworu (rekonstruowana) ok. 17 mm. Surowiec: nieokreślony. Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. XII: 1).

¹² Materiały zebrane przez Krzysztofa Tarajkę (poz. katalog.: 3–5, 7, 8 [Nowy Folwark]).

¹³ Materiały zebrane przez Bolesława Bossa (poz. katalog.: 6, 9, 10, 11 [Nowy Folwark]).

5. Przyostrzowa część topora złamanego na wysokości otworu (z ukruszonym wspólnie ostrzem) – w zarysie grzbietowo / spodnim – prawdopodobnie opływowego; zachowany fragment w obrysie bocznym – prawdopodobnie kształtu prostokątnego; w przekroju poprzecznym – z liżony do czworoboku o prostym grzbiecie i spodzie przechodzącym zaokrąglonymi narożami w lekko łukowate boki; otwór – lekko klepsydrowaty (częściowo zachowany) usytuowany w miejscu maksymalnej szerokości, prawdopodobnie w połowie długości okazu, jednostronnie nawiercony (gładki), poprzedzony wybitym gniazdem; wszystkie zachowane płaszczyzny – gładzone. Wymiary: zachowana długość 60 mm, szerokość około 50 mm, wysokość 32 mm; średnica otworu (rekonstruowana) 23–19–20 mm. Surowiec: nieokreślony. Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. XII: 2).

6. Przyobuchowa część topora w zarysie grzbietowo / spodnim zapewne jednobryłowego, o opływowym konturze boków, zwieńczonych zaokrąglonym obuchem; zachowany fragment w obrysie bocznym – zbliżony do prostokąta o łukowatym zarysie obucha; w przekroju poprzecznym – podowalny o zaokrąglonych narożach; obuch płaszczyznowy, wypukły (liczne pozacierane wymiżdżenia – ślady po piktażu z etapu formowania okazu?); otwór (częściowo zachowany) lekko stożkowaty, usytuowany w maksymalnej szerokości, bliżej obucha, jednostronnie nawiercony (gładki), ostrokrawędziowy; wszystkie zachowane płaszczyzny (poza obuchem) – gładzone. Wymiary: zachowana długość 35 mm, szerokość 44 mm, wysokość części przyobuchowej 34 mm; średnica otworu (rekonstruowana) 15–16 mm. Surowiec: nieokreślony. Chronologia: neolit późny – wczesna epoka żelaza (kultura: nieokreślona) – (tabl. XII: 4).

7. Przęślić półkulisty (wkłęsło-wypukły) z otworem lekko stożkowatym. Wymiary: średnica zewnętrzna 39–40 mm, grubość 17 mm; średnica otworu 8–9 mm; masa 24 g. Surowiec: glina. Chronologia: eneolit (kultura: pucharów lejkowatych?) – (tabl. XII: 3).

8. Nóż sierpowaty w obrysie płaszczyznowym podtrójkątny (o utraconym wierzchołku), o lekko zaokrąglonej nasadzie; w przekroju poprzecznym – płasko soczewkowaty. Uformowany bifacjalnie od obu krawędzi – łącznie z częścią nasady, z bliżej nieokreślonego fragmentu konkrecji. Na części jednej strony podstawy zachowana powierzchnia korowa. Okaz dwustronnie mocno wyświecony (glazura „żniwna”) w pobliżu obłamanego wierzchołka przy wewnętrznej krawędzi. Łukowato wcięta krawędź wewnętrzna prawdopodobnie została wtórnie obustronnie zaretuszowana (na co wydaje się wskazywać asymetria noża) i różny stopień wypolerowania powierzchni centralnej w stosunku do negatywów przy krawędzi. Brak wybliszczeń

w części nasady. Wymiary: zachowana długość 140 mm, szerokość nasady 50 mm, grubość 11 mm. Surowiec: krzemień wołyński (ciemnoszary, szklisty, przechodzący w popielaty, matowy). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura mierzanowicka? strzyżowska?) – (tabl. XIII: 1).

9. Przywierzchołkowa część noża sierpowatego w obrysie płaszczyznowym podtrójkątnego; w przekroju poprzecznym – płasko soczewkowaty. Uformowany bifacjalnie od obu krawędzi, z bliżej nieokreślonego fragmentu konkrecji. Centralne fragmenty obu płaszczyzn – szlifowane i gładzone, na jednej stronie – prostopadle, na przeciwległej – skośnie do krawędzi wewnętrznej. Na całej zachowanej długości, zarówno krawędzie, jak i płaszczyzny centralne – bardzo intensywnie obustronnie wypolerowane (glazura „żniwna”) – poza fragmentami wtórnie załuskanych krawędzi. Krawędź wewnętrzna – z jednej strony na całej długości, z przeciwległej – częściowo, została wtórnie zaretuszowana (brak wyświecenia). Wymiary: zachowana długość 80 mm, szerokość (w miejscu złamania) 36 mm, grubość 9 mm. Surowiec: krzemień wołyński (jasnokremowy, matowy, przechodzący w ciemnoszary, szklisty). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura strzyżowska) – (tabl. XIII: 2).

10. Siekiera czworościenna w obrysie płaszczyznowym trapezowata, o ostrzu lekko łukowatym i prostych bokach, w rzucie bocznym – klinowata, w przekroju poprzecznym – nieregularna. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych i obucha płaszczyznowego. Szlifowana obustronnie, skośnie, głównie przy ostrzu, także częściowo na bokach, następnie gładzona i lekko polerowana. Wymiary: długość 67 mm, szerokość ostrza 43 mm, obucha 23 mm, grubość 16 mm; masa 74 g. Surowiec: krzemień wołyński (ciemnoszary, szklisty). Chronologia: eneolit (kultura: amfor kulistych? ceramiki sznurowej?) – (tabl. XIII: 3).

11. Siekiera dwuścienna w obrysie płaszczyznowym zbliżona do asymetrycznego trapezu wysokiego, o jednym boku prostym, przeciwległym – nieznacznie wygiętym, ostrzu nieco łukowatym (pojedyncze jednostronne wybicie – współczesne?), zwieńczona prostym obuchem; w obrysie bocznym – płasko klinowata, w przekroju poprzecznym – średnio soczewkowata, asymetryczna. Dwustronnie uformowana odbiciami dośrodkowymi od obu krawędzi bocznych. Obuch płaszczyznowy, jednonegatywowo, ukształtowany poprzez złamanie. Szlifowana płaszczyznowo, obustronnie, głównie przy ostrzu, fragmentami w części przyobuchowej – zarówno wzdłużnie, jak i skośnie, także na krawędziach bocznych oraz obuchu, następnie gładzona – przy ostrzu lekko częściowo polerowana. Płaszczyzny przyobuchowe nieznacznie wyświecone (od oprawy?). Wymiary: długość 77 mm, szerokość ostrza 46 mm, obucha 30 mm, grubość 23 mm; masa 111 g. Surowiec: krzemień wołyński

(ciemnoszary szklisty). Chronologia: wczesna epoka brązu (kultura: mierzanowicka? strzyżowska?) – (tabl. XIII: 4).

PRZYNALEŻNOŚĆ CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA

Analizowane zbiory przedstawiają typowe kolekcje amatorskie. Ich selektywny charakter dotyczy głównie przedmiotów „kamiennych”, najczęściej zbieranych z powierzchni pól. Częstokroć impulsem do ich gromadzenia są wytwory kojarzone ze współczesnymi narzędziami w postaci młotków, siekier, noży, które stosunkowo łatwo jest dostrzec na powierzchni gruntu. Niejednokrotnie tak pozyskane zabytki pochodzą z nieznanych miejsc lub ich lokalizacja po upływie wielu lat jest problematyczna. Wobec nieznanego kontekstu kulturowego, nie zawsze jesteśmy w stanie przypisać je do określonej jednostki taksonomicznej, niekiedy również do konkretnego okresu chronologicznego. Niemniej stanowią ważne źródła dla studiów osadniczych. Podstawą podobnego amatorskiego zbioru¹⁴ było podjęcie prac wykopaliskowych w Horodysku, w miejscu budowanego zalewu.

Na podstawie analizy typologiczno-porównawczej¹⁵ prezentowane zbiory dokumentują przede wszystkim pozostałości po osadnictwie od początku neolitu po wczesną epokę żelaza, śladowo z wcześniejszej fazy epoki kamienia, także okresu wczesnohistorycznego. Najprawdopodobniej za najstarszy ślad osadnictwa na terenie Horodyska należy uznać spatynowany i lekko zeolizowany odlupek zaretuszowany, odbity techniką lewaluaską¹⁶ z rdzenia z krzemienia narzutowego (tabl. VII: 1). Zarówno sposób jego uzyskania, jak i stan zachowania, wydają się wskazywać na pochodzenie z czasów obecności *Homo neanderthalensis* lub wczesnego *Homo sapiens*. W pierwszym przypadku jego datowanie należałoby synchronizować z bliżej niesprecyzowanym okresem (końcowym?) paleolitu środkowego¹⁷, w drugim – z wczesną fazą paleolitu górnego.

Znacznie większa grupa materiałów stanowi pozostałość po osadnictwie ludności młodszej epoki kamienia. Z wczesnym etapem neolitu należy łączyć odosobniony mały rdzeń służący do produkcji drobnych wiórów (tabl. VIII: 1). Ten stożkowaty okaz o dookólnej odłupni może być związany z rolniczą ludnością kultury ceramiki

¹⁴ Zebranego również przez Krzysztofa Tarajkę (por. B. Bargieł, *Materiały z wielokulturowego...*, *op. cit.*).

¹⁵ W przypadku stanowiska oznaczonego na rycinie 1 numerem 7 (Horodysko, stan. 13 [AZP 83–90/71], znajdującego się w rejonie budowanego zbiornika retencyjnego, za kontekst uznano nowo odkryte źródła uzyskane w wyniku badań wykopaliskowych (*Horodysko. Od epoki...*, *op. cit.*).

¹⁶ Technika powszechnie stosowana w najstarszych okresach epoki kamienia.

¹⁷ Zabytek sygnalizowany w tekście dotyczącym osadnictwa znad Wojsławki – J. Libera, *Nowe źródła do prehistorii dorzecza Wojsławki*, „Rocznik Chełmski” 2022, t. 26, s. 325.

wstęgowej rytej. Być może z tego etapu osadnictwa pochodzą drobne wióry (tabl. VIII: 2, 3, 7), podobnie jak i fragmentarycznie zachowane wiórowce (tabl. VIII: 4, 5). Nieco młodszą metrykę ma kolejny zniszczony wiórowiec makrolityczny (tabl. VIII: 6), możliwy do przypisania ludności kultury lubelsko-wołyńskiej lub kultury pucharów lejkowatych. Do społeczności drugiej kultury prawdopodobnie należy masywna siekiera czworościenna – jedyny zabytek wykonany z krzemienia świciechowskiego (tabl. XI), współwystępująca z glinianym przęślikiem półkulistym (tabl. XII: 3). Natomiast odmienna w formie jest niewielka regularna siekiera czworościenna (tabl. XIII: 3), mająca odpowiedniki w zespołach grobowych kultury amfor kulistych lub kultury ceramiki sznurowej. Z bliżej nieokreślonej fazy eneolitu pochodzi wiórowiec zakończony drapaczem (tabl. X: 1).

Niewątpliwie z osadnictwem wczesnej epoki brązu należy łączyć wytwory pasterskiej ludności kultury mierzanowickiej w postaci trzech płaszczy bifacjalnych (tabl. III: 2; V; IX) oraz asymetrycznej siekiery dwuściennej (tabl. I: 1). Natomiast do kultury strzyżowskiej należy odnieść ucho pochodzące z glinianego naczynia (tabl. VIII: 9) oraz siekierę dwuścienną znaną w jego sąsiedztwie (tabl. VIII: 8). Z tego też czasu, z innego stanowiska, pochodzi zachowany fragmentarycznie nóż sierpowaty (tabl. XIII: 2). Z jedną z wyżej wymienionych jednostek taksonomicznych należy łączyć kolejne niekompletne noże sierpowate (tabl. III: 1; XIII: 1), siekierę dwuścienną (tabl. XIII: 4) oraz przekłuwacz o bifacjalnym żądle (tabl. VI: 2). W znacznie szerszym przedziale chronologicznym – od późnego neolitu po wczesną epokę żelaza, należy lokować kolejne siekiery dwuściennie (tabl. I: 2; II: 1; IV: 1; VI: 1), zgrzebła (tabl. IV: 2; VI: 3; X: 2) i fragmenty toporów (tabl. XII: 1, 2, 4). Zapewne z ostatniego okresu tego datowania pochodzi odosobniony grocik rombowski, pozostawiony przez ludność kultury łużyckiej (tabl. VI: 5).

Jedynie przydenne części naczyń (tabl. VII: 2, 3) oraz dwa przęśliki dwustożkowe (tabl. VIII: 10, 11), pochodzące z dwóch różnych stanowisk, stanowią pozostałość po osadnictwie wczesnośredniowiecznym.

ZAKOŃCZENIE

Rozpiętość chronologiczna analizowanych źródeł sięga od paleolitu środkowego (fazy późnej?) lub górnego (fazy wczesnej), poprzez różne fazy neolitu, epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, do wczesnego średniowiecza. Ich charakter jest różny, od pojedynczych okazów po ich serie. Pochodzą zarówno z rejonów stanowisk znanych z wcześniejszych badań, jak i miejsc o nieustalonej lokalizacji. Głównym ich materiałem są surowce krzemienne, w stopniu mniejszym skały niekrzemienne, także glina.

Najstarszym śladem dawnego osadnictwa jest odłupek retuszowany znaleziony w rejonie stanowiska oznaczonego na rycinie 1 numerem 30 (Ostrów-Kolonia, stan. 20 [AZP 84–90/76] – tabl. VII: 1). O jego tak odległej metryce świadczy nie tylko stan zachowania – okaz spatynowany i zeolizowany, ale również technika lewaluaska, która posłużyła do uzyskania półsurowca. Niestety, nie istnieje możliwość kwalifikacji kulturowej zabytku. Znalezisko to stanowi kolejny punkt na mapie najstarszego osadnictwa międzyrzecza Wisły, Bugu i Sanu¹⁸. Znacznie młodszy egzemplarz częściowo zachowanego tylczaka prostego uformowanego na masywnym wiórze, datowany na paleolit górny lub schyłkowy, uzyskano z badań AZP na pobliskim stanowisku w tej samej miejscowości¹⁹. Na podstawie tak nikłych śladów trudno jest ocenić charakter tego osadnictwa – dotyczy to całego regionu Lubelszczyzny. Niemniej jego obecność może mieć związek z bogatymi złożami pobliskich surowców krzemiennych – zwłaszcza rejowieckiego, występującego na rozległych obszarach Pagórów Chełmskich, gdzie odkryto znacznie więcej stanowisk o zbliżonej chronologii²⁰.

Bardziej stabilne osadnictwo związane jest z ludnością neolityczną. Pierwszymi przybyszami, jacy dotarli m.in. w rejon Horodyska, byli rolnicy pochodzenia zakarpackiego, z którymi można powiązać drobne wióry i wiórowce wspólnie z mikrolitycznym rdzeniem uzyskane z rejonu stanowiska oznaczonego na rycinie 1 numerem 7 (Horodysko, stan. 13 [AZP 83–90/71]), zlokalizowanego w miejscu budowanego załewu (tabl. VIII: 1–5, 7). Ich morfologia i parametry metryczne korespondują z materiałem odkrytej tam osady kultury ceramiki wstęgowej rytej. Poza inwentarzami krzemiennymi²¹ uzyskano tam ceramikę w postaci blisko 150 fragmentów, wśród których zidentyfikowano czary w kształcie wycinka kuli, misy półkuliste i naczynia

¹⁸ J. Libera, *Nóż bifacjalny z rejonu Lubaczowa (Kotlina Sandomierska) na tle prawdopodobnych znalezisk staropaleolitycznych międzyrzecza Wisły i Bugu oraz dorzecza Sanu*, [w:] *Między archeologią a naukami o środowisku. Jubileusz 50-lecia pracy naukowej Profesora Krzysztofa Cyrka / Between archaeological and environmental sciences. The Jubilee Celebration of the 50th anniversary of scientific work of Professor Krzysztof Cyrek*, red. / eds. M. Sudol-Procyk, Ł. Czyżewski, M. Krajcarz, Toruń 2023, s. 107–119; *idem*, *Pierwsze górnopaleolityczne ostrze liściowate z Lubelszczyzny*, [w:] *In memoriam Waldemari Chmielewskiego – Księga poświęcona pamięci Profesora Waldemara Chmielewskiego*, red. K. Szymczak, M. Przeździecki, (= „Światowit”. Supplement Series P. Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages vol. XI), Warszawa 2006, s. 161–164; *idem*, *First finds of Szeletian points from the Lublin region*, [w:] *Man – Millennia – Environment. Studies in honour of Romuald Schild*, eds. Z. Sulgostowska, A.J. Tomaszewski, Warszawa 2008, s. 193–196.

¹⁹ S. Gołub, *Badania powierzchniowe...*, op. cit., s. 291.

²⁰ J. Libera, *Kraina krzemieniem usiana*, [w:] *Badania archeologiczne na Polesiu Lubelskim*, red. E. Banasiewicz-Szykuła, (= „Skarby z Przeszłości” t. 8), Lublin 2006, s. 49–60.

²¹ *Idem*, *Materiały z surowców krzemiennych i niekrzemiennych z warstwy kulturowej i obiektów*, [w:] *Horodysko. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, op. cit., s. 78–103.

z wyodrębnioną szyjką²². Z tego też rejonu uzyskano fragment zgrzanego wiórowca makrolitycznego (tabl. VIII: 6), który można połączyć ze znalezionymi tam materiałami krzemiennymi i ceramicznymi po osadzie ludności kultury lubelsko-wołyńskiej lub kultury pucharów lejkowatych, czytelnym zwłaszcza w zbiorze ceramiki naczyniowej, wśród której wyróżniono fragmenty naczyń workowatych, wylewy pucharów lejkowatych, mis lub amfor²³. Prawdopodobnie z drugą jednostką taksonomiczną należy wiązać pojedynczą masywną siekierę czworosieczną (tabl. XI), podobnie jak gliniany przęślik półkulisty, uzyskane z bliżej nieznanego miejsca. Z nieco późniejszego okresu pochodzi odmienna w formie regularna siekiera czworosieczna (tabl. XIII: 3). Sposobem starannego wykończenia i niemal pełnego gładzenia nawiązuje do okazów znanych z zespołów grobowych zarówno kultury amfor kulistych, jak i kultury ceramiki sznurowej²⁴.

Kolejny etap zasiedlania lub krótkotrwałego pobytu w analizowanym mikroregionie dotyczy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. W pierwszej kolejności odnosi się do pasterskiej ludności kultury mierzanowickiej, z którą bezsprzecznie należy identyfikować bifacjalne płoszcza liściowate (tabl. III: 2; V; IX), niezależnie od ich odmiennych kształtów ostrza i trzonka, także wymiarów – znalezione w różnych miejscach. Z tego też czasu pochodzi asymetryczna, średniej wielkości siekiera dwuosieczna (tabl. I: 1). Natomiast z badanego stanowiska w rejonie budowanego zbiornika zalewu (nr 7 na rycinie 1 / Horodysko, stan. 13 [AZP 83–90/71]/), do kultury strzyżowskiej należy odnieść ucho pochodzące z bliżej nieokreślonej formy glinianego naczynia (tabl. VIII: 9), siekierę dwuosieczną (tabl. VIII: 8) i przekłuwacz o bifacjalnym żądle (tabl. VI: 2). I jakkolwiek nie znamy dokładnego miejsca ich znalezienia, to niewątpliwie należy je łączyć z odkrytym cmentarzyskiem szkieletowym lub jego zapleczem, na którym zarejestrowano siedem grobów jamowych. Zmarłych reprezentantów ludności „strzyżowskiej” wyposażono w ręcznie wyrabiane pojemniki gliniane (misy, amfory, naczynia beczułkowate i kubek), paciorki „fajansowe”, fragment bliżej nieokreślonego przedmiotu z blachy brązowej oraz krzemienne płoszcze. Użyte skane z kości ludzkich datowania radiowęglowe dla kilku grobów lokują cmentarzysko

²² A. Bronicki, *Neolit. Obiekty nieruchome i zabytki ceramiczne*, [w:] *Horodysko. Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, op. cit., s. 33–77.

²³ *Ibidem*; J. Libera, *Materiały z surowców...*, op. cit.

²⁴ Por. J. Libera, *Czy siekiery krzemienne mogą być wyznacznikiem kultury amfor kulistych?*, [w:] *Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi*, red. H. Taras, A. Zakościelna, Lublin 2009, s. 169–179; *idem*, *Siekiery kultury ceramiki sznurowej z Wyżyny Lubelskiej – próba identyfikacji*, [w:] *Schyłek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*, red. P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak, Kraków 2016, s. 479–492.

w przedziale około 1910–1690 BC²⁵. Z tego też czasu, lecz z nieznanego miejsca, pochodzi zachowany fragmentarycznie nóż sierpowaty ostrowierzchołkowy (tabl. XIII: 2), typowy dla kultury strzyżowskiej. Z jedną z wyżej wymienionych jednostek taksonomicznych należy łączyć siekierę dwuścienną (tabl. XIII: 4), odkrytą także w miejscu ściśle niezlokalizowanym oraz kolejne niekompletne noże sierpowate pozbawione wierzchołka, tak istotnego dla identyfikacji kulturowej (tabl. III: 1; XIII: 1)²⁶. W znacznie szerszym zakresie chronologicznym – od końca neolitu po wczesną epokę żelaza, należy umiejscowić inne niecharakterystyczne siekiery dwuścienne (tabl. I: 2; II: 1; IV: 1; VI: 1) i zgrzebła (tabl. IV: 2; VI: 3) zebrane na badanym stanowisku wielokulturowym (tj. nr 7 na rycinie 1 /Horodysko, stan. 13 [AZP 83–90/71]/). Z tego też rejonu pochodzi odosobniony grocik rombówaty (tabl. VI: 5), być może pozostałość po osadnictwie kultury łużyckiej²⁷. Natomiast trudne do uściślenia chronologicznego zabytku to kolejne zgrzebło (tabl. X: 2) z rejonu stanowisk oznaczonych na rycinie 1 numerami: 5 (błędnie: Horodysko, stan. 11 [AZP 83–90/69], w rzeczywistości – Nowy Folwark), 24 (Nowy Folwark, stan. 4 [AZP 83–90/68]) i 25 (Nowy Folwark, stan. 5 [AZP 83–90/83]). W niewielkiej ilości uzyskano materiały z okresu wczesnego średniowiecza.

Tak znaczne zróżnicowanie chronologiczne znalezisk potwierdzają wyniki prac archeologicznych prowadzonych wokół Horodyska, zarówno badań AZP²⁸, jak i wykopaliskowych. Szczególnie te drugie dostarczyły kilku sekwencji osadnictwa pradziejowego i wczesnohistorycznego ze stanowiska 13 w Horodysku (nr 7 na rycinie 1 – rejon budowy zbiornika retencyjnego „Maczuły”)²⁹.

Problematyczna jest chronologia pozostałych przedmiotów. Ze względu na interkulturowy charakter, trudno jest wskazać potencjalnych użytkowników. Dotyczy to: przyobuchowej części topora kamiennego (tabl. XII: 4), kilku krzemiennych egzemplarzy półsurowca wiórowego i odłupkowego (tabl. IV: 3) i kamiennych rozcieraczy³⁰.

Pomimo braku wielu informacji dotyczących prezentowanych źródeł (precyzyjnej lokalizacji w terenie, kontekstu kulturowego, warunków pozyskania, kryteriów

²⁵ Idem, *Cmentarzysko szkieletowe z wczesnej epoki brązu*, [w:] Horodysko. *Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, op. cit., s. 104–128.

²⁶ Por. idem, *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*, Lublin 2001, s. 128–130.

²⁷ W. Mazurek, T. Mazurek, *Ślady osadnictwa kultur trzcinieckiej i łużyckiej*, [w:] Horodysko. *Od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza. Badania 2004–2005*, op. cit., s. 129–143.

²⁸ S. Gołub, *Badania powierzchniowe...*, op. cit.; H. Wróbel, *Osadnictwo z wczesnego...*, op. cit.

²⁹ M.in. Horodysko. *Od epoki...*, op. cit.

³⁰ Dla tych ostatnich – m.in. J. Libera, *Przedmioty ze skał pozakrzemionkowych odkryte na stanowisku 1 w Dubecznie (Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie)*, [w:] Dubeczno, stanowisko 1 (Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie). *Materiały z badań archeologicznych w latach 1986–1987*, red. H. Taras, Lublin 2019, s. 283–290 – tam wybór literatury.

selekcji) niewątpliwie stanowią one istotne materiały do rekonstrukcji przemian osadniczych, w tym przypadku na wycinku Działów Grabowieckich – mezoregionu wybiórczo poznanego pod względem zarówno osadnictwa pradziejowego, jak i wczesnohistorycznego. Dotychczasowy zakres prowadzonych tu prac jest stosunkowo skromny. Ich przegląd dla północnej części mezoregionu w granicach dawnego województwa chełmskiego przedstawił Andrzej Bronicki³¹. Uzupełniają je nowsze opracowania monograficzne i regionalne³², które systematycznie wypełniają białe plamy na mapach tego obszaru³³.

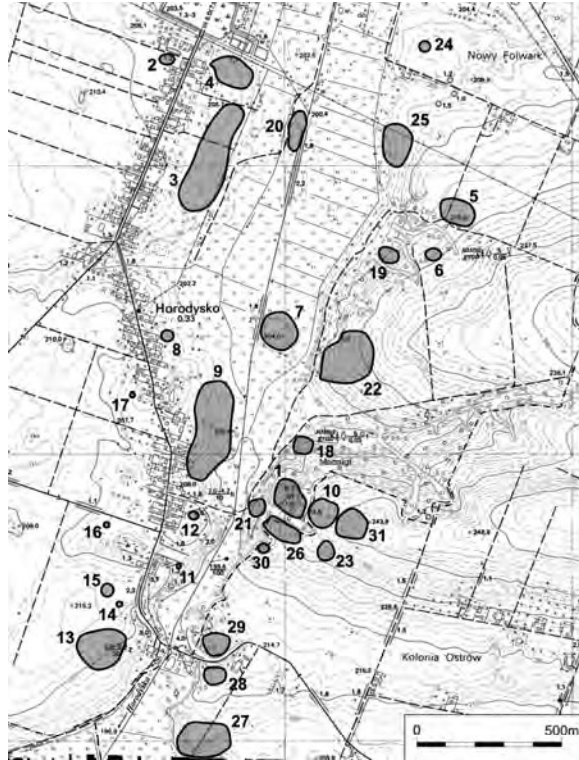
SŁOWA KLUCZOWE:

Działy Grabowieckie, rzeka Horodyska, Horodysko, Nowy Folwark, zbiory amatorskie, pradzieje, krzemień

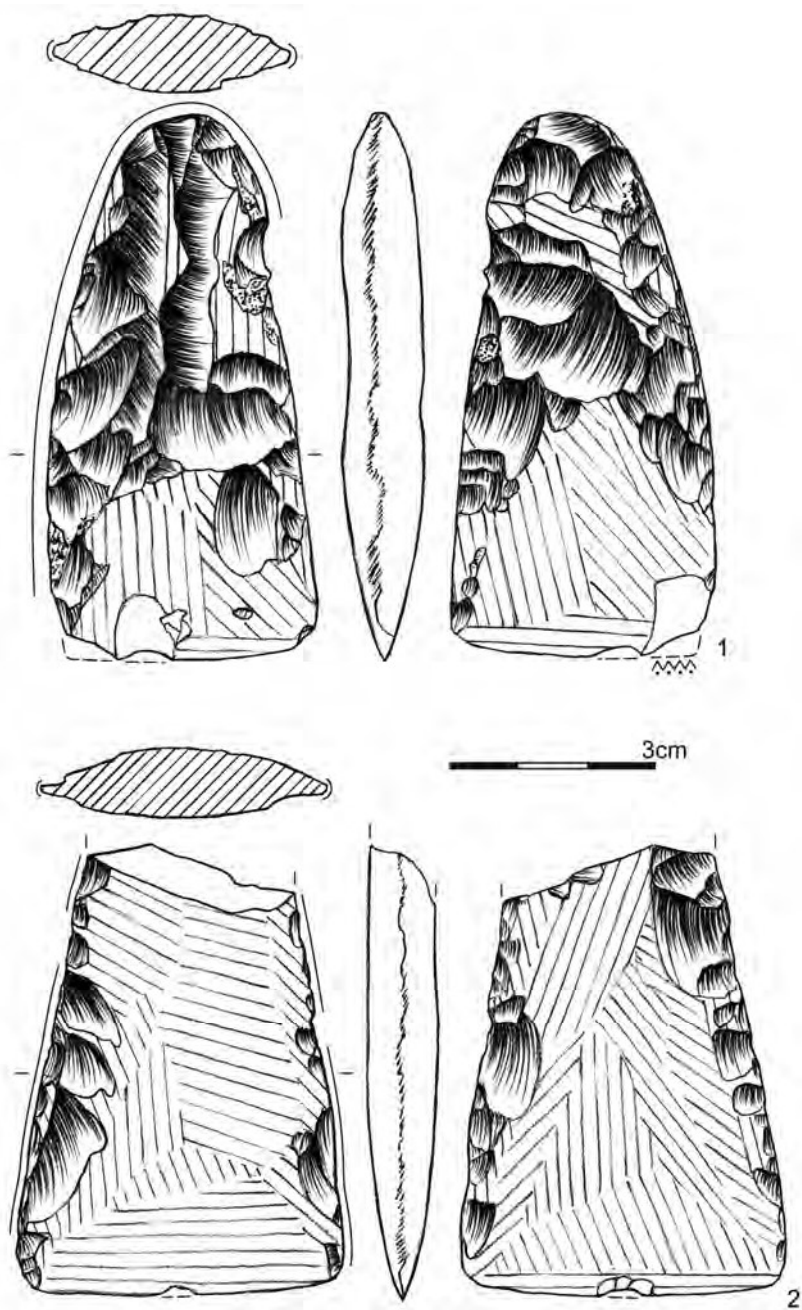
³¹ A. Bronicki, *Archeologia o pradziejach i historii południowej części powiatu chełmskiego*, „Rocznik Chełmski” 2012, t. 16, s. 7–57.

³² *Schylek neolitu na Wyżynie Lubelskiej*, red. P. Jarosz, J. Libera, P. Włodarczak, Kraków 2016; T. Dzieńkowski, M. Wołoszyn, *Grody „plemiennie” (VIII–X w.) i z okresu przełomu X/XI wieku ze wschodniej Lubelszczyzny*, [w:] *Grody z okresu plemiennego na Lubelszczyźnie*, red. E. Banasiewicz-Szykuła, (= „Skarby z Przeszości” t. 19), Lublin 2018, s. 212–215 – hasło: *Majdan Nowy*, s. 175–225 hasło: *Skibice*; T. Dzieńkowski, *Bończa, gm. Kraśniczyn, pow. krasnostawski (w starszej literaturze Kukawka). Grodzisko*, [w:] *Grody Lubelszczyzny od XI do XIV wieku, op. cit.*, s. 82–84; E. Prusicka, *Bronisławka, gm. Grabowiec, pow. zamojski. Grodzisko (dawniej Grabowiec)*, [w:] *Grody Lubelszczyzny od XI do XIV wieku, op. cit.*, s. 85–94; K. Grochecki, G. Mączka, Ł. Miechowicz, *Katalog zabytków*, [w:] *Kurhany na Wyżynie Lubelskiej*, red. G. Mączka, (= „Skarby z Przeszości” t. 21), Lublin 2020, s. 59–241 wybrane hasła; T. Dzieńkowski, *Horodysko, gm. Leśniowice...*, *op. cit.*; A. Bronicki, *Pierwsi pasterze III tysiąclecia p.Ch. Groby podgrupy wschodniolubelskiej kultury amfor kulistych. Obrządek pogrzebowy. Chronologia*, Chełm 2021; *idem*, *Archeologiczne znaleziska metalowe z dorzecza Wojsławki*, „Rocznik Chełmski” 2022, t. 26, s. 363–396; J. Libera, *Nowe źródła...*, *op. cit.*

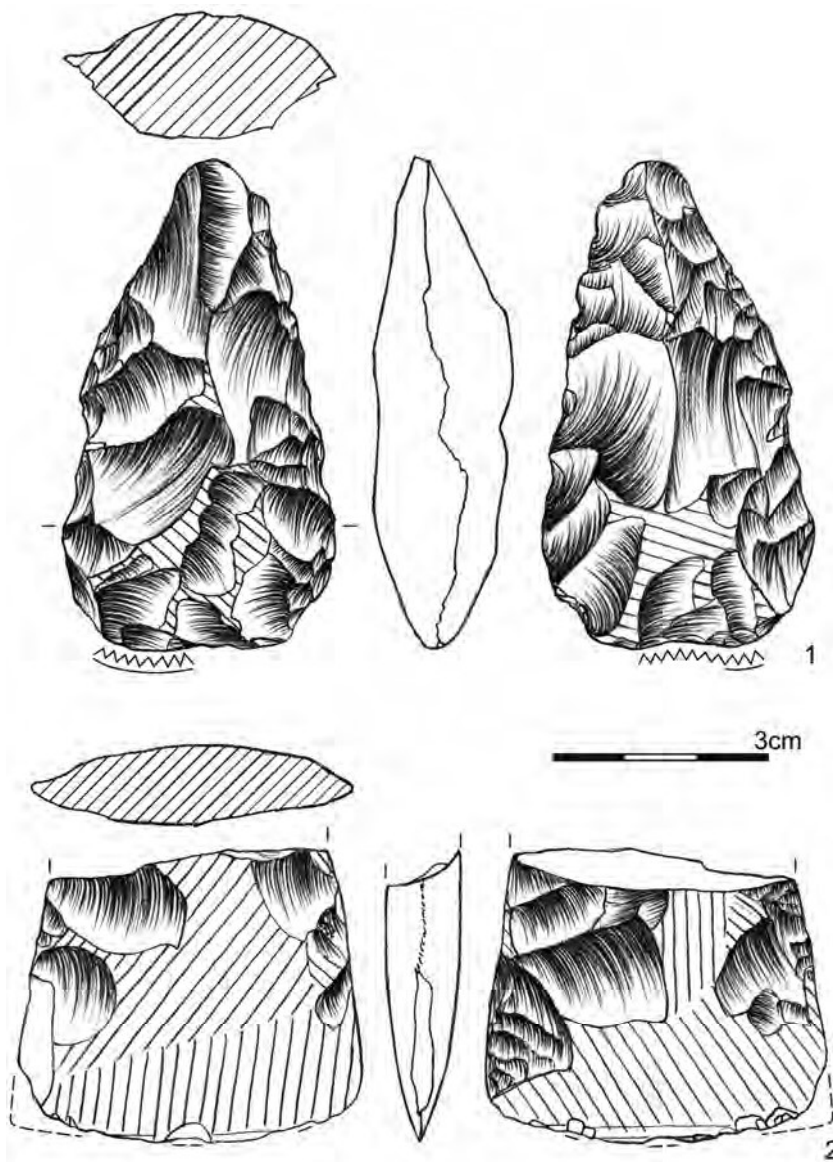
³³ Por. syntetyczne opracowanie, *Pradzieje południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, red. E. Banasiewicz-Szykuła, (= „Skarby z Przeszości” t. 9) Lublin 2007.

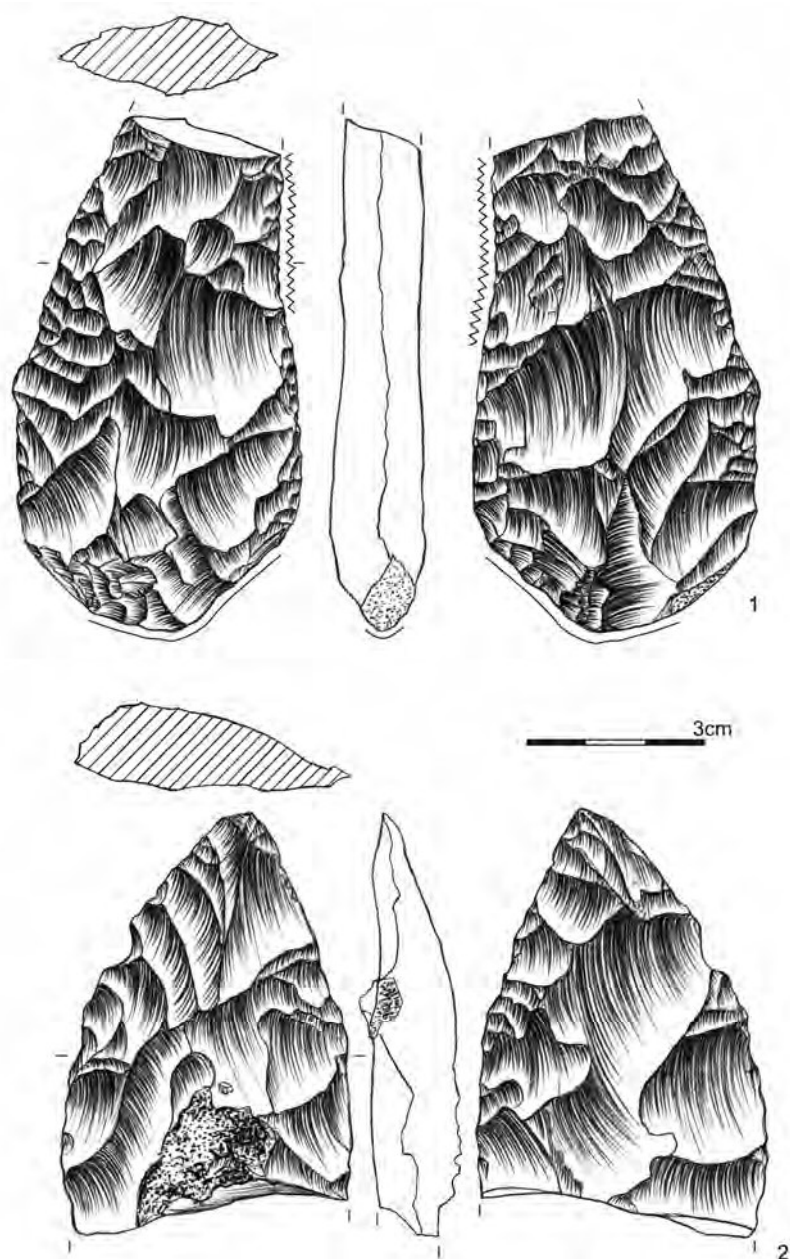
Ryc. 1. Lokalizacja wybranych stanowisk archeologicznych w mikroregionie Horodysko – Nowy Folwark – Ostrów-Kolonia, gm. Leśniowice i Wojsławice (za S. Gołub 2016). Oznaczenia liczbowe na mapie: 1. Horodysko, stan. 1 (AZP 83–90/26), 2. Horodysko, stan. 8 (AZP 83–90/33), 3. Horodysko, stan. 9 (AZP 83–90/34), 4. Horodysko, stan. 10 (AZP 83–90/35), 5. Horodysko, stan. 11 (AZP 83–90/69), w rzeczywistości – Nowy Folwark; 6. Horodysko, stan. 12 (AZP 83–90/70), 7. Horodysko, stan. 13 (AZP 83–90/71), 8. Horodysko, stan. 14 (AZP 83–90/72), 9. Horodysko, stan. 15 (AZP 83–90/73), 10. Horodysko, stan. 16 (AZP 83–90/74), w rzeczywistości – Ostrów-Kolonia; 11. Horodysko, stan. 17 (AZP 84–90/66), 12. Horodysko, stan. 18 (AZP 84–90/87), 13. Horodysko, stan. 20 (AZP 84–89/67), 14. Horodysko, stan. 21 (AZP 84–89/68), 15. Horodysko, stan. 22 (AZP 84–89/69), 16. Horodysko, stan. 23 (AZP 84–89/70), 17. Horodysko, stan. 32 (AZP 83–89/42), 18. Horodysko, stan. 41 (AZP 83–90/84), 19. Horodysko, stan. 42 (AZP 83–90/85), 20. Horodysko, stan. 43 (AZP 83–90/86), 21. Horodysko, stan. 44 (AZP 83–90/87), 22. Horodysko, stan. 45 (AZP 83–90/88), 23. Horodysko, stan. 46 (AZP 83–90/89), w rzeczywistości – Ostrów-Kolonia; 24. Nowy Folwark, stan. 4 (AZP 83–90/68), 25. Nowy Folwark, stan. 5 (AZP 83–90/83), 26. Ostrów-Kolonia, stan. 1 (AZP 84–90/1), 27. Ostrów-Kolonia, stan. 17 (AZP 84–90/64), 28. Ostrów-Kolonia, stan. 18 (AZP 84–90/65), 29. Ostrów-Kolonia, stan. 19 (AZP 84–90/67), 30. Ostrów-Kolonia, stan. 20 (AZP 84–90/76), 31. Ostrów-Kolonia, stan. 21 (AZP 84–90/77)

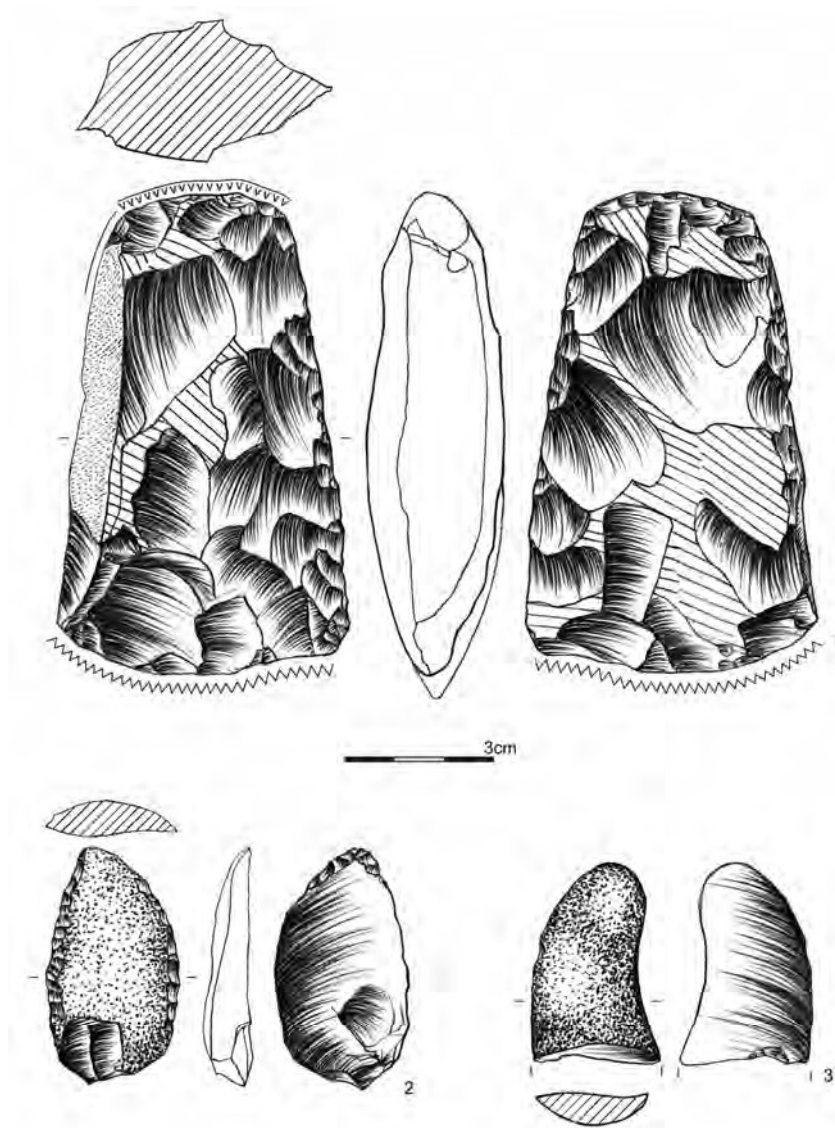
Tablica I. Horodysko, gm. Leśniowice lub Ostrów-Kolonia, gm. Wojsławice: 1 – siekiera,
2 – fragment siekiery. Rys. E. Hander; opracowanie graficzne P. Mączyński

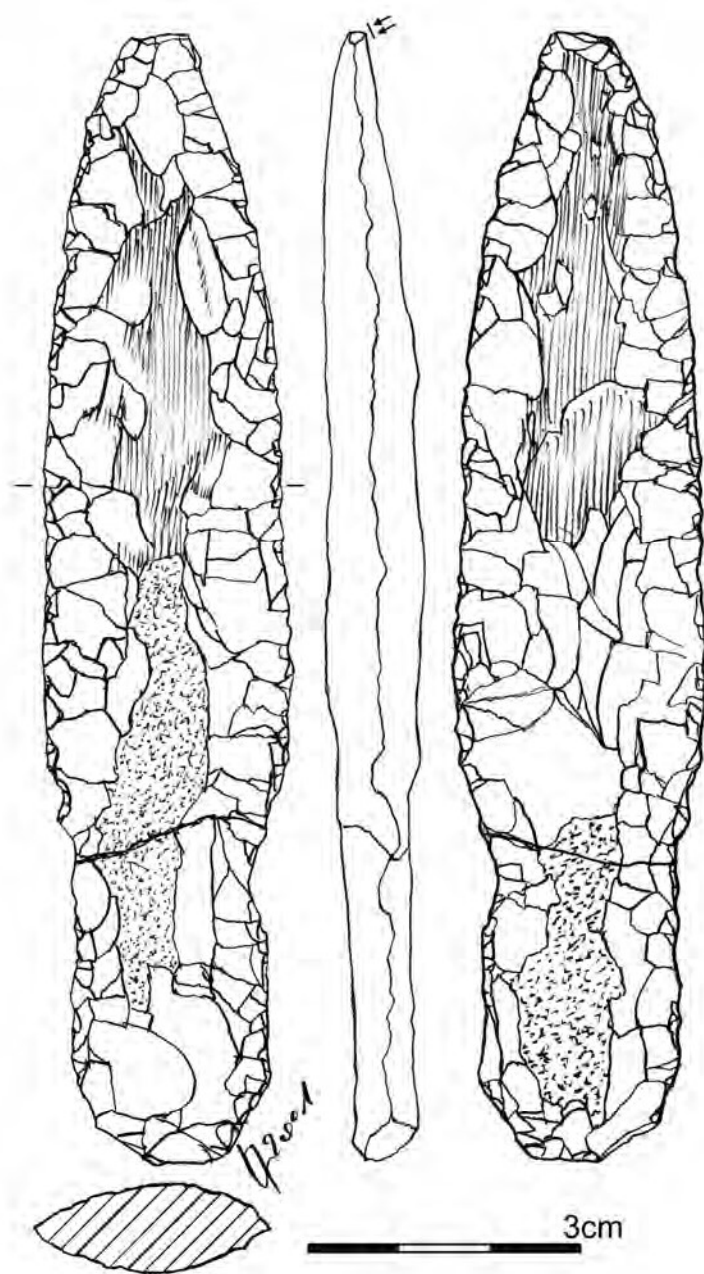
Tablica II. Horodysko, gm. Leśniowice lub Ostrów-Kolonia, gm. Wojsławice: 1 – siekiera,
2 – fragment siekiery. Rys. E. Hander; opracowanie graficzne P. Mączyński

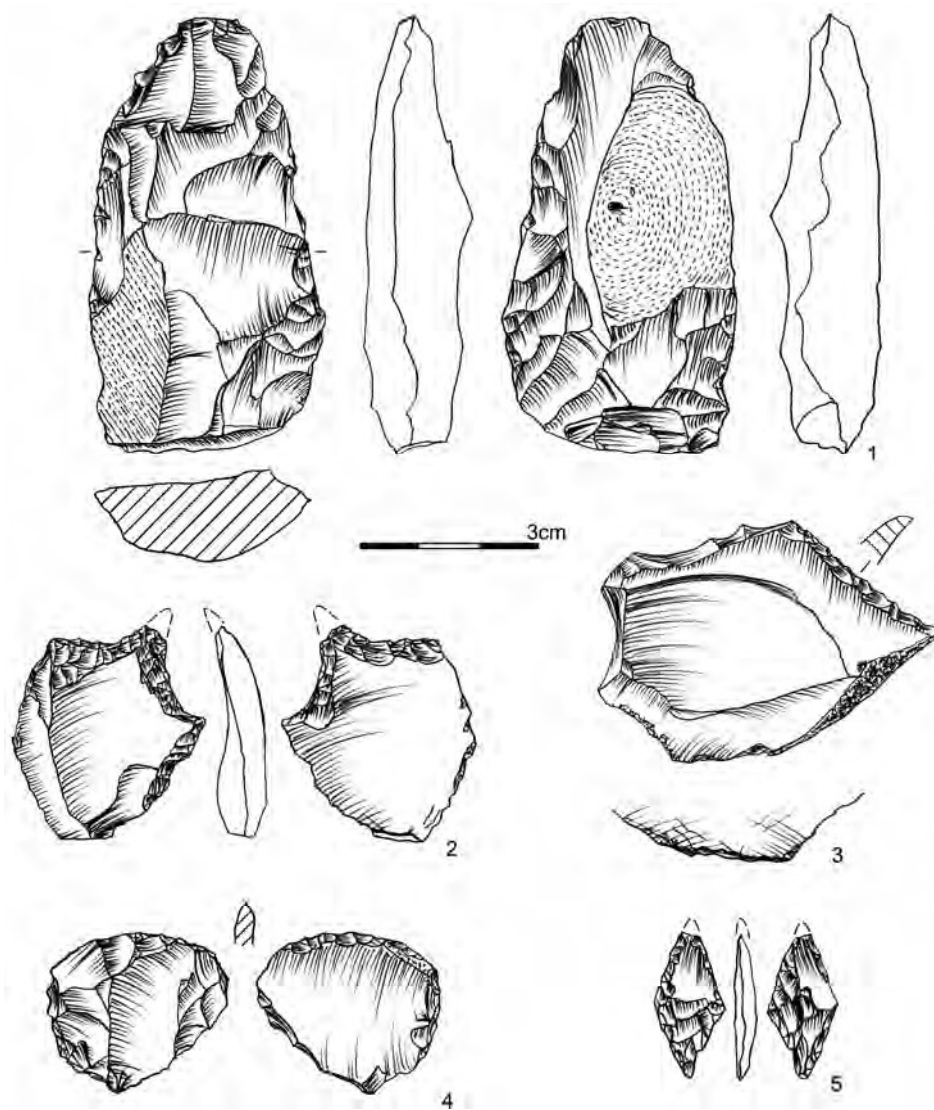
Tablica III. Horodysko, gm. Leśniowice lub Ostrów-Kolonia, gm. Wojsławice: 1 – fragment noża sierpowatego, 2 – fragment płaszczki. Rys. E. Hander; opracowanie graficzne P. Mączyński

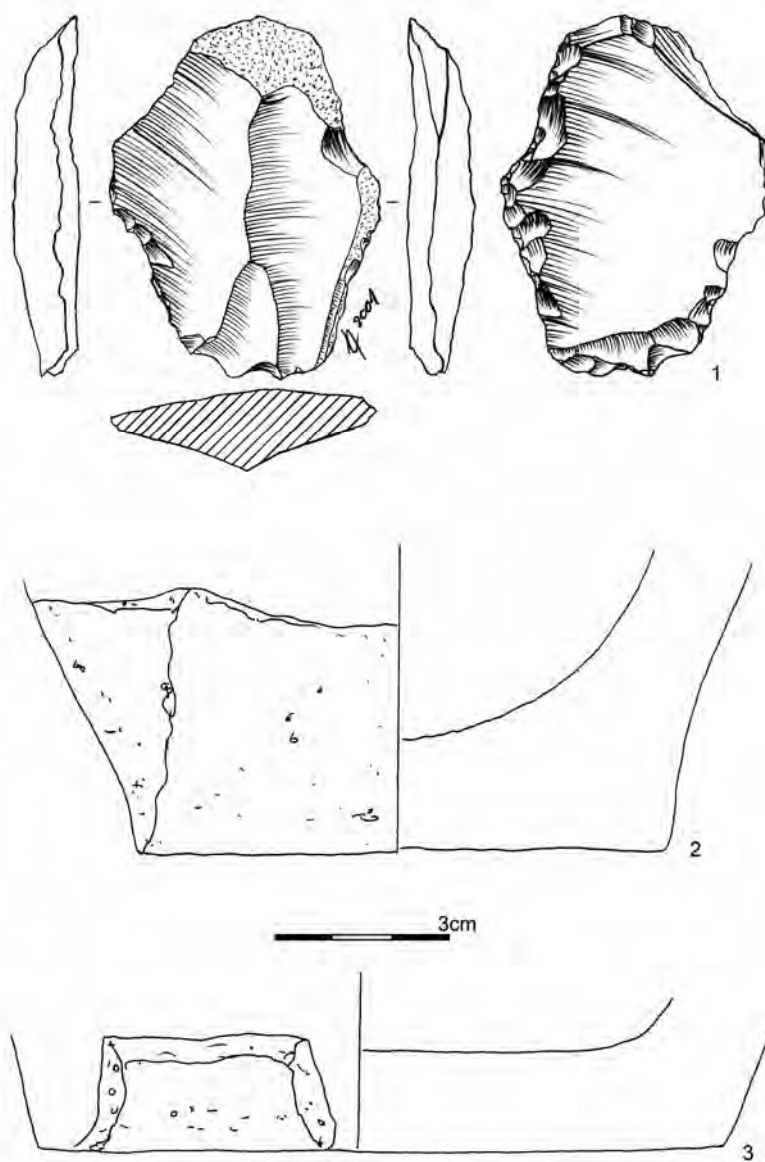
Tablica IV. Horodysko, gm. Leśniowice: 1 – siekiera, 2 – zgrzebło, 3 – wiórodłupek.
Rys. E. Hander; opracowanie graficzne P. Mączyński

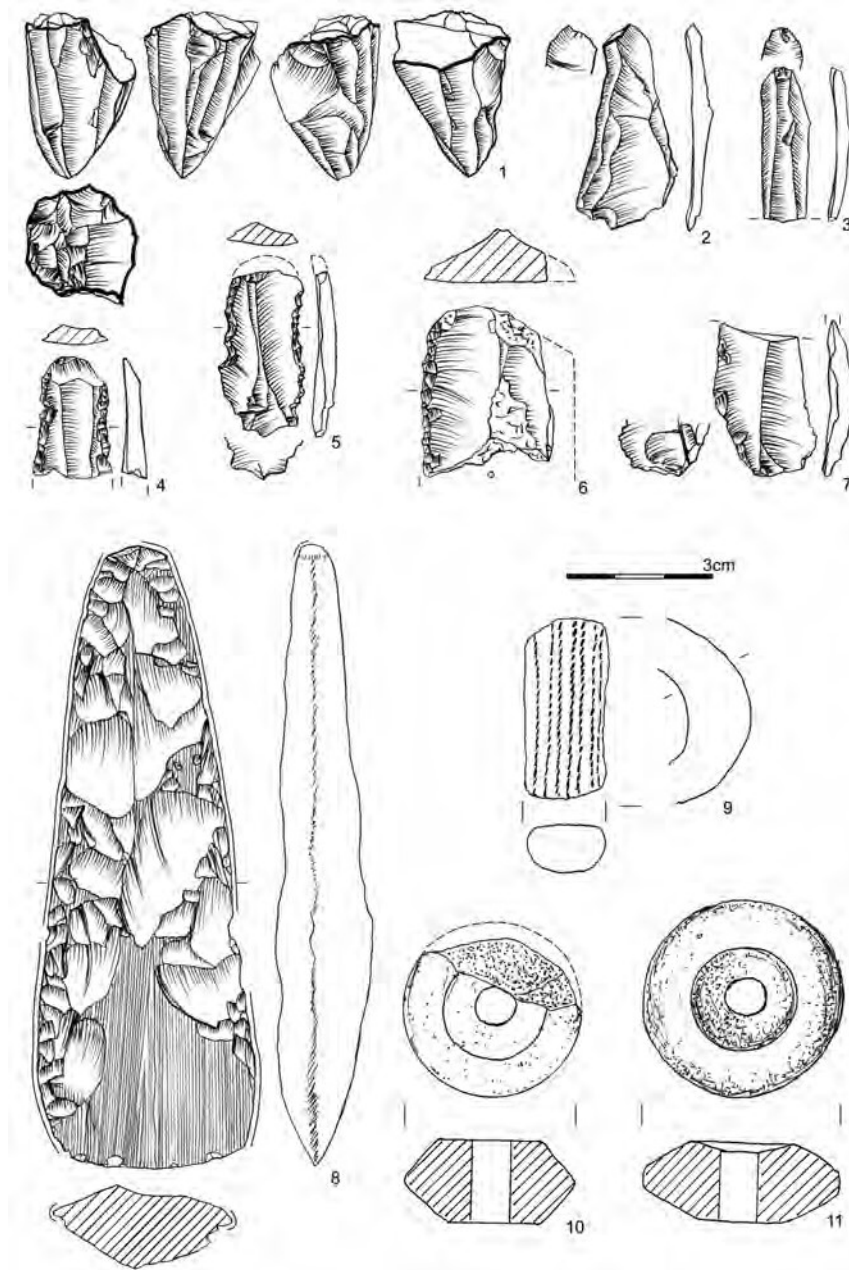
Tablica V. Horodysko, gm. Leśniowice: płoszcze.
Rys. J. Libera; opracowanie graficzne P. Mączyński

Tablica VI. Ostrów-Kolonia, gm. Wojsławice: 1 – półwytwór siekiery, 2 – przekłuwacz,
3 – zgrzebło, 4 – odłupek retuszowany, 5 – grocik.
Rys. J. Libera; opracowanie graficzne P. Mączyński

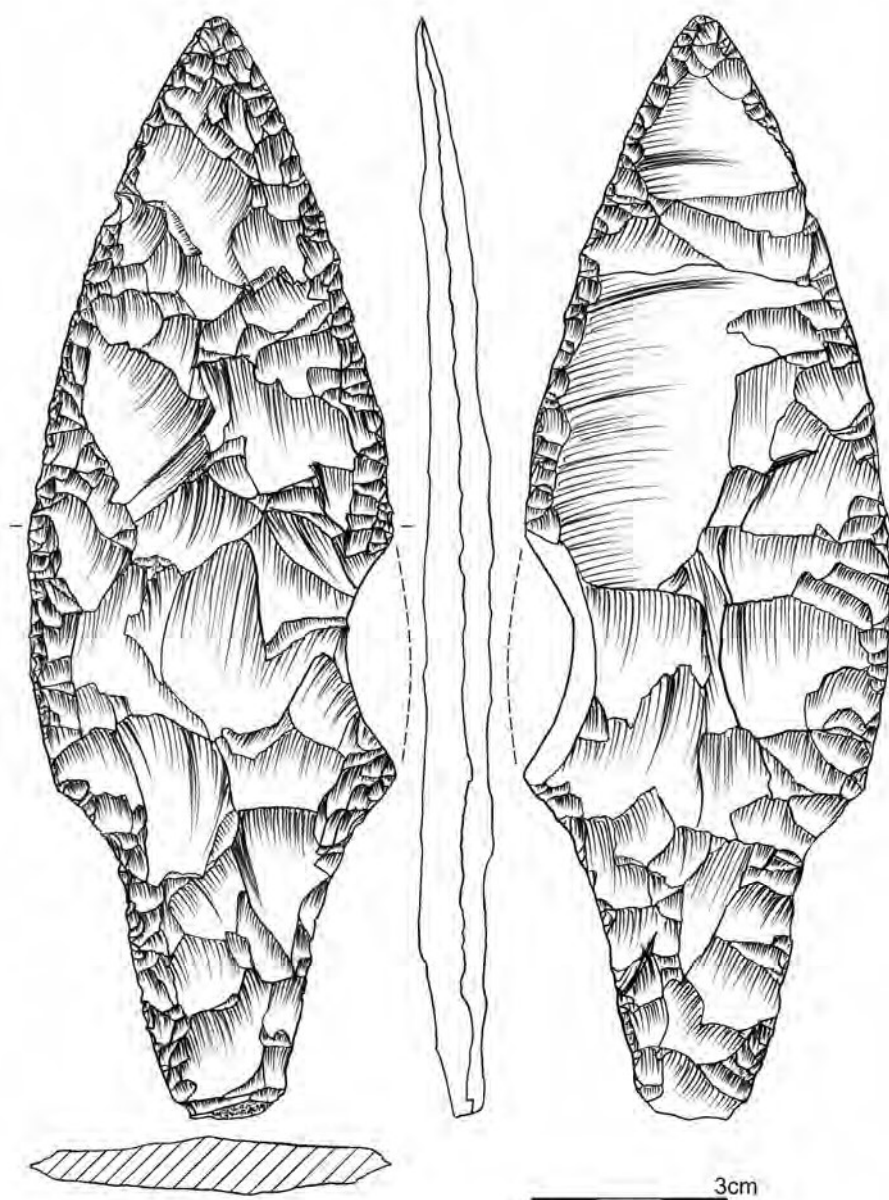

Tablica VII. Ostrów-Kolonia, gm. Wojsławice: 1 – odłupek retuszowany, 2, 3 – fragmenty naczyń. Rys. J. Libera (1), M. Florek (2, 3); opracowanie graficzne P. Mączyński

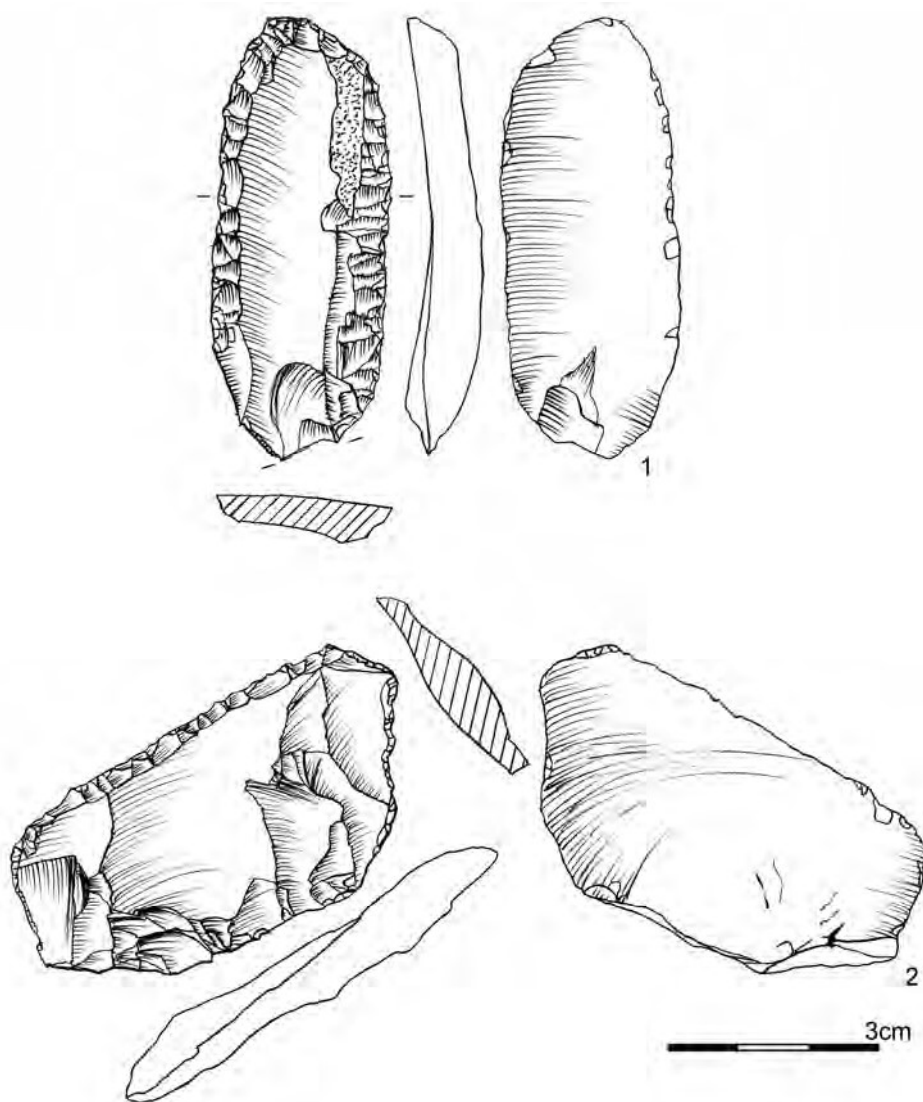
Tablica VIII. Horodysko, gm. Leśniowice: 1 – rdzeń, 2, 3, 7 – wióry, 4–6 – wiórowce, 8 – siekiera, 9 – fragment naczynia, 10, 11 – przeszliki.

Rys. J. Libera (1–8), M. Florek (9–11); opracowanie graficzne P. Mączyński

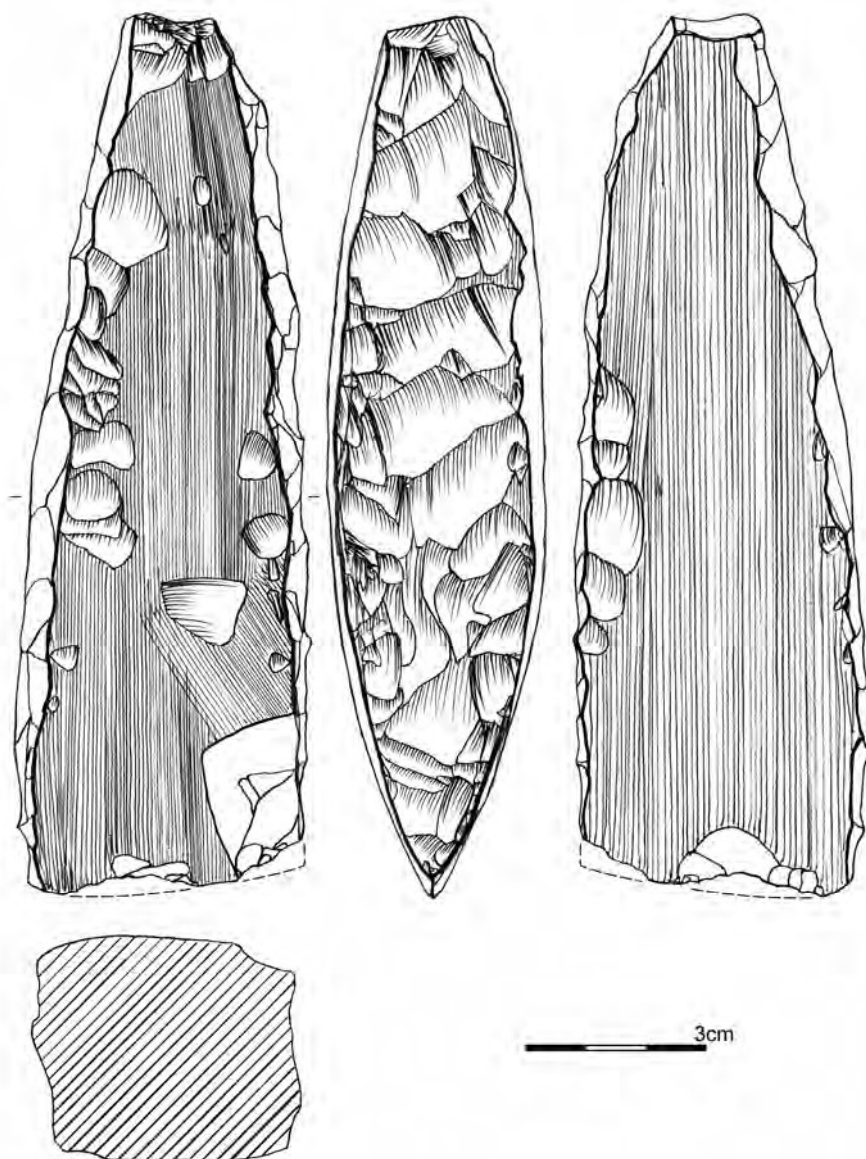
Tablica IX. Horodysko, gm. Leśniowice: płoszcze.

Rys. J. Libera; opracowanie graficzne P. Mączyński

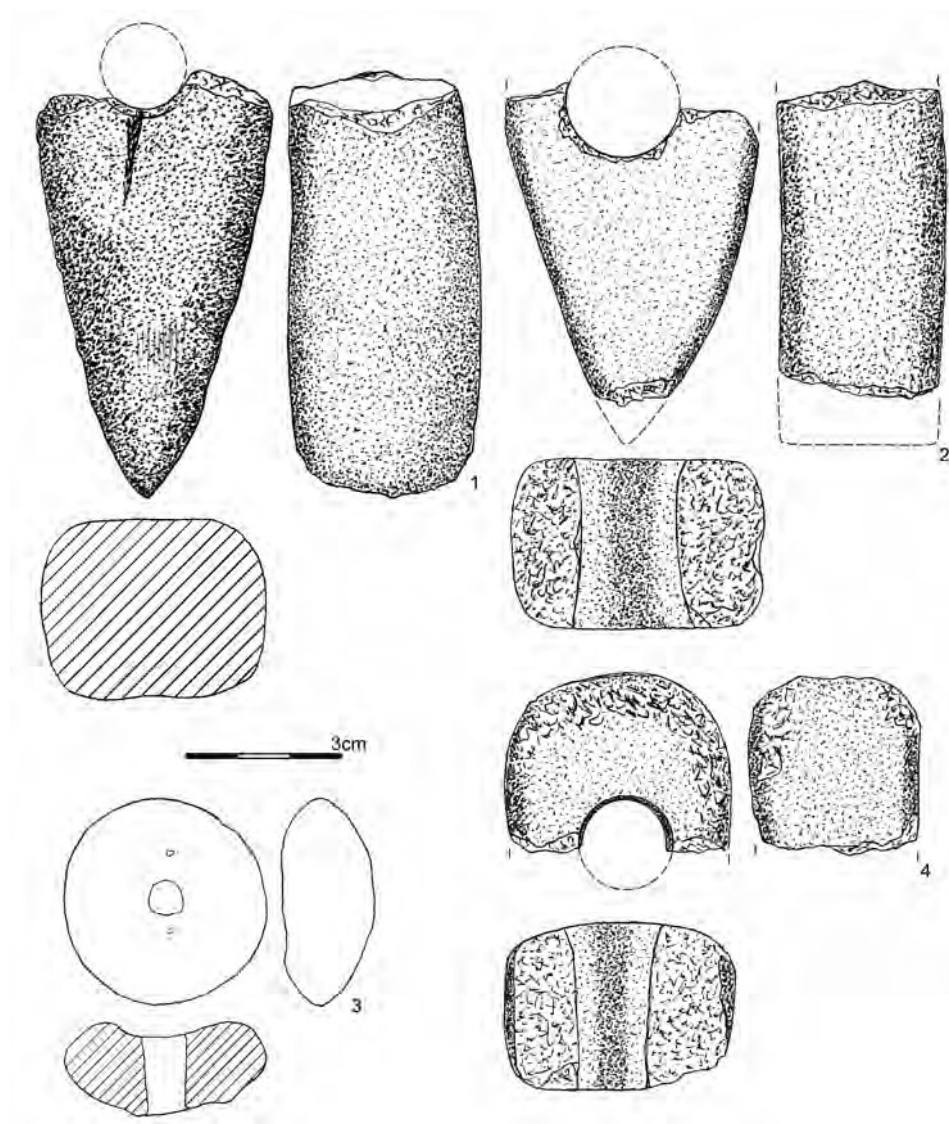

Tablica X. Nowy Folwark, gm. Leśniowice: 1 – wiórowiec + drapacz, 2 – zgrzebło.

Rys. J. Libera; opracowanie graficzne P. Mączyński

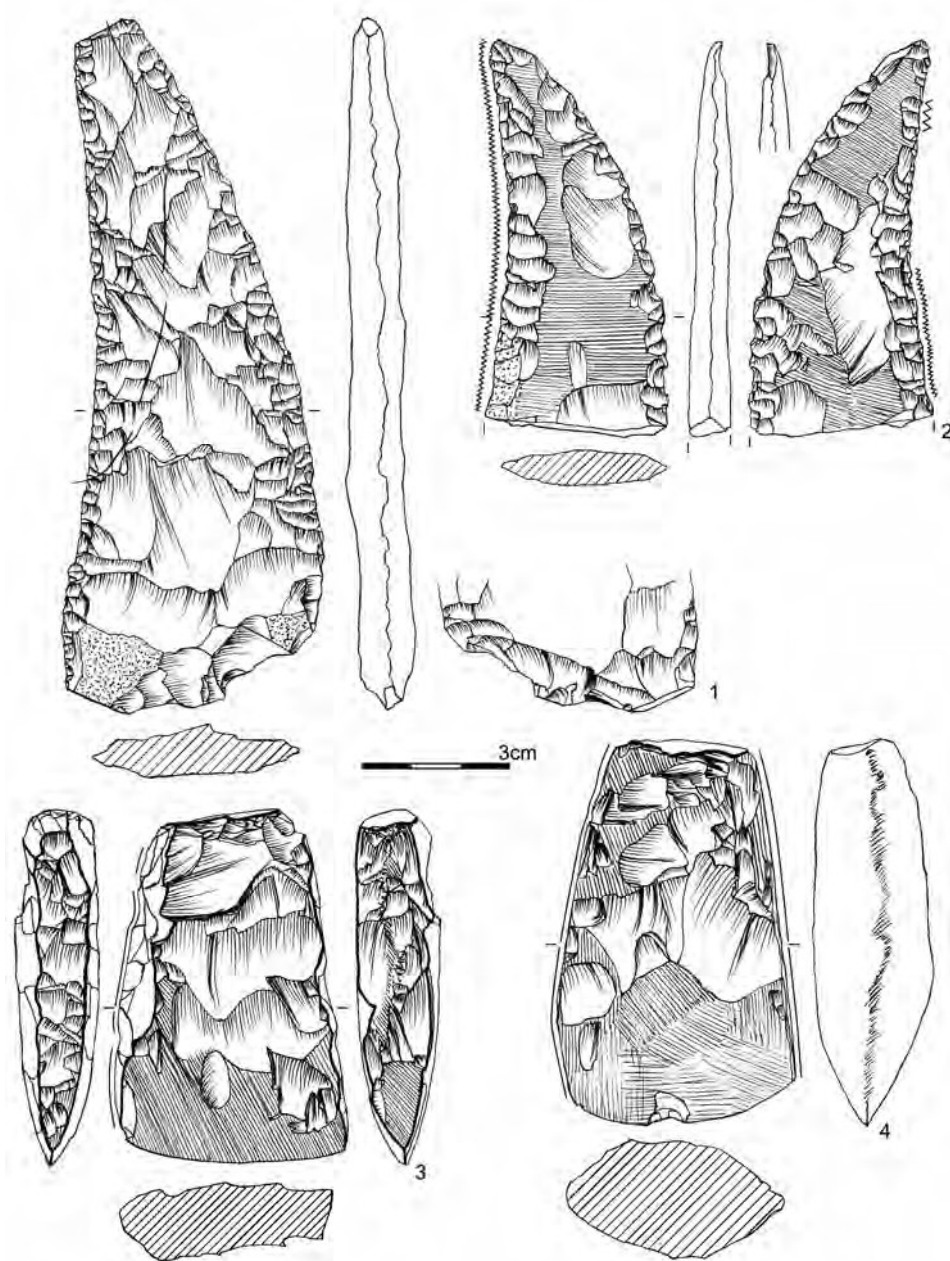

Tablica XI. Nowy Folwark, gm. Leśniowice: siekiera.
Rys. J. Libera; opracowanie graficzne P. Mączyński

Tablica XII. Nowy Folwark, gm. Leśniowice: 1, 2, 4 – fragmenty toporów, 3 – przesłik.

Rys. J. Libera (1, 2, 4), M. Florek (3); opracowanie graficzne P. Mączyński

Tablica XIII. Nowy Folwark, gm. Leśniowice: 1, 2 – fragmenty noży sierpowatych, 3, 4 – siekiery.
Rys. J. Libera; opracowanie graficzne P. Mączyński

Изложение

Новые археологические источники для изучения микрорегиона Городиско
- Новый Фольварк – Остров-Колония (Земли Грабовецкие)

Предметом исследования являются случайные находки, собранные местными жителями микрорегиона Городиско – Новый Фольварк – Остров-Колония, расположенного в гмине Леснёвице Люблинского воеводства, в северной части Грабовецких земель – мезорегиона, составляющего северо-восточный фрагмент Люблинско-Львовской возвышенности. Это типичная любительская коллекция, в которой преобладают каменные артефакты, в основном из кремня, в нескольких случаях из некремневых пород и немного из глины. Большинство предметов было собрано с полевых поверхностей, расположенных на прибрежной окраине лёссового плато, вдоль левобережного участка реки Городиски, на территории деревень Городиско и Новый Майдан. Несмотря на недостаточную детализацию местонахождения, они прекрасно дополняют источники, известные по более раннему поверхностному обследованию Археологической карты Польши (рис. 1). Структуру коллекции составляют кремневые артефакты, изготовленные преимущественно из волынского и рейовецкого сырья: топоры, отщепы, серповидные ножи, стержни, скребки, обломочные и расколотые орудия, а также керн и полуметровый обломочный и расколотый керн. С другой стороны, среди артефактов из некремнистых пород, не определенных по видам, присутствуют топоры, тесаки. Кроме того, встречаются фрагменты глиняных сосудов и пряслице.

На основе типологического и сравнительного анализа среди представленных коллекций были выделены материалы, представляющие собой остатки поселений среднего и верхнего палеолита, впервые обнаруженных в этой части Люблинского региона (табл. VII: 1). Далее следуют стандартные артефакты, относящиеся к различным фазам неолита, бронзового и раннего железного веков - всего (табл. I–VI), а также к раннеисторическому периоду (табл. VII: 2, 3; VIII: 10, 11). В большинстве своем они соответствуют материалам, известным по более ранним поверхностным исследованиям и раскопкам.

Несмотря на отсутствие большого количества информации о представленных источниках (точное местонахождение, культурный контекст, условия приобретения, критерии отбора), они, несомненно, представляют собой важный материал для реконструкции исследований поселений, в данном случае

Грабовецких земель - мезорегиона, выборочно изученного с точки зрения как доисторического, так и раннеисторического расселения.

Ключевые слова:

Грабовецкие земли, Городиска река, Городиско, Новый Фольварк – Остров-Колония, любительские коллекции, предыстория, кремль

ABSTRACT

NEW ARCHAEOLOGICAL SOURCES FOR RESEARCH IN THE MICROREGION
OF HORODYSKO – NOWY FOLWARK – OSTRÓW-KOLONIA (GRABOWIEC INTERFLUVE)

The subject of the study are accidental findings collected by local inhabitants of the Horodysko – Nowy Folwark – Ostrów-Kolonia microregion, located in the Leśniowice commune, Lubelskie province, within the northern part of Grabowiec Interfluve, a mesoregion constituting the north-eastern part of the Lublin-Lviv Upland. It is a typical amateur collection dominated by stone artefacts, mainly made of flint raw material, in a few cases made of non-flint rocks, and a few also made of clay. Most of the items were collected from fields located on the coastal edge of the loess plateau, along the left bank of the Horodyska River, in the lands of the villages of Horodysko and Nowy Majdan. Despite the lack of precise location, they constitute an excellent complement to the mobile sources known from previous surface studies of the Archaeological Photo of Poland (Fig. 1). The structure of the collection consists of flint products mainly from Volhynia and Rejowiec raw materials, with traces of Świeciechów and chocolate raw materials: axes, blades, sickle-shaped knives, blades, carders, flake tools, as well as cores, blade and flake semi-raw materials. However, among the artefacts made of non-flint rocks of unspecified species there are axes, grinders and spindle whorls. Apart from them, there are clay fragments of vessels and a spindle whorl.

Based on a typological and comparative analysis, materials constituting the remains of settlements from the Middle or Upper Palaeolithic period, first discovered in this part of the Lublin region, were identified among the presented collections (Table VII: 1). The next ones are standard products of various phases of the Neolithic, Bronze Age and Early Iron Age – collectively (Plates I–VI,...), also from the early historical period (Plate VII: 2, 3; VIII: 10, 11). They largely correspond to materials known from previous surface research and excavations.

Despite the lack of much information regarding the presented sources (precise location in the field, cultural context, conditions of acquisition, selection criteria), they undoubtedly constitute important materials for the reconstruction of settlement studies, in this case the Grabowiec Interfluve, a mesoregion selectively known in terms of both prehistoric and early historical settlements.

KEYWORDS:

Grabowiec Interfluve, Horodyska River, Horodysko, Nowy Folwark – Ostrów-Kolonia, amateur collections, prehistory, flint

AUTOR:

Jerzy Libera – dr hab. prof. emerytowany UMCS, jlibera@o2.pl

ORCID: 0000-0002-5233-9124

Otwarcie spotkania jubileuszowego.
Od lewej: Andrzej Rybak, Zbigniew Waldemar Okoń, Anna Pietuch